

NMMAGAZINE

NOVEMBER 2019

- 2 Van de voorzitter
- 3 'Straling krijgt geen vat, diep weggedoken in een gat'
- 8 De Starfighter in het NMM
- 12 ROEK '85-'86
- 15 Marechaussee tussen de infanterie
- 16 Het Oorlogshoofdkwartier van de Koninklijke Marine in Koudekerke
- 17 Column
- 18 Willem Versteegh Kamp, Hesepe
- 22 Mannen in harnas
- 26 Uniformering en uitrustingen bij het KNIL 1911-1942
- 29 Agenda
- 30 Vrijwilliger in het NMM
- 31 Nieuwe berging voor de blanke wapens

BESTE VRIENDEN,

Misschien wat later dan u van ons gewend bent, nu toch weer een nieuw nummer van NMMagazine. Ons blad wordt gemaakt door vrijwilligers die samen een redactie vormen en die de eindredactie doen. Voorwaar een hele opgave en veel werk!!

In dit nummer wordt wederom aandacht besteed aan de Koude Oorlog. De tentoonstelling in het NMM is bijna ten einde en heeft veel bezoekers getrokken. Dat is mooi. Veel oud dienstplichtigen die toch de

sfeer van toen weer proefden en dat aan kinderen en kleinkinderen wilden laten zien. Ook in dit nummer krijgen twee oud dienstplichtigen weer het woord.

Het NMM gaat binnenkort veel aandacht besteden aan 75 jaar bevrijding van Nederland. Volgend jaar is dat het thema voor een speciale tentoonstelling, maar daar zullen we dan een vriendendag aan wijden.

Dit jaar hebben we in april een vriendendag georganiseerd en de volgende staat reeds op de rails voor begin november. We zullen dan ons geschenk – een historische revolver – aan het museum schenken en er zal aandacht worden besteed aan 75 jaar vrouwen in de krijgsmacht.

Veel vrienden hebben eind augustus ook acte de presence gegeven op het Zomeroffensief, het buitenevenement van het NMM, inclusief tankshows etc. Het was een groot succes mede door het mooie weer.

Tot slot van dit voorwoord iets waar het bestuur zeer tevreden mee is.

Samen met de directie van het NMM en ons bestuur is er besloten een nieuw jaarboek met de titel Arma uit te brengen. Het is een voortzetting van Armamentaria, jaarboek van het oude Legermuseum, maar wel in een nieuw jasje en met zicht op de gehele collectie van de Stichting Koninklijke Defensiemusea. Of het weer een jaarlijkse uitgave wordt of niet, is onderwerp van evaluatie. Wij zijn in ieder geval bijzonder blij met deze uitgave, want vele vrienden hebben in het verleden hun donatie opgezegd doordat er geen ARMA meer verscheen. Daarom heeft het bestuur besloten u als vriend deze ARMA gratis aan te bieden als lustrumgeschenk van onze stichting, want wij bestaan inmiddels alweer vijf jaar!!

Feest dus, zowel voor het museum als voor ons. Geniet u er maar lekker van mee. Veel leesplezier in dit nummer en hopelijk tot ziens op de komende vriendendagen!

Theo Ent
Voorzitter Vrienden NMM

KUNSTSTUK

BOREEL

In het 'Waterloohoekje' in het museum hangt een naïef geschilderd maar zeer aandoenlijk olieverfschilderij van een gevecht tussen een Franse bereden artillerist en een Nederlandse huzaar (van Boreel) tijdens de Slag bij Waterloo, een werk daterend uit circa 1825 (inv. nr. 056858). Van dit schilderij van François Jacob Florij bezit het museum deze pendant die in depot hangt. Hierop is een gevecht verbeeld tussen een Belgische jager te paard en een Nederlandse lansier tijdens de Slag bij Leuven in 1831.

NATO SOLDATEN
TEGEN KERNWAPENS

Militairen protesteren
tegen kernwapens

DE NEDERLANDSE KRIJGSMACHT EN DE
CIVIELE VERDEDIGING IN DE SCHADUW VAN DE BOM

'STRALING KRIJGT GEEN VAT, DIEP WEGGEDOKEN IN EEN GAT'

DOOR TOM DUURLAND

Tijdens de Koude Oorlog hield het kernwapen de militaire gedachtevoering in de ban. Omdat niemand het gebruik van het 'absolute wapen' kon uitsluiten, troffen de strijdmachten aan beide zijden van het IJzeren Gordijn voorbereidingen op een kernoorlog. Personeel, materieel, planning en werkwijze vonden aanpassing aan dit onheilspellende scenario. Dit artikel werpt licht op deze maatregelen, waarvan het belang door de autoriteiten voortdurend werd onderstreept, terwijl de effectiviteit ervan steeds meer in twijfel werd getrokken.

Op 6 augustus 1945, om 8.15 uur, werd de Japanse stad Hiroshima door een Amerikaanse atoombom weggevaagd. Drie dagen later trof Nagasaki hetzelfde lot. Naar schatting 199.000 mensen werden

gedood of raakten gewond en nog vele decennia deden de gevolgen van de radioactieve straling zich gelden. Het 'atoomtijdperk' was ingeluid, waarin critici de groeiende kernwapenarsenalen

als een bedreiging zagen voor de mensheid en de planeet. Anderen onderstreepten juist het nut van kernwapens als politiek-strategisch instrument waarmee oorlog kon worden voorkomen. Het

Bescherming Bevolking

laatste woord hierover is nog niet geschreven.

Zelden komen de praktische voorbereidingen op een kernoorlog ter sprake. Ten onrechte, want in Nederland zijn de sporen hiervan nog altijd zichtbaar. Onder meer schuilkelders, luchtwachttorens en shelters herinneren aan de tijd dat Oost en West tot de tanden bewapend tegenover elkaar stonden.

De krijgsmacht had nadrukkelijke instructies voor het handelen bij vijandelijke provocaties. Het is nu nauwelijks meer voorstelbaar hoezeer de oorlogsdreiging de strijdkrachten beïnvloedde. Tot in de jaren zestig werd de potentiële inzet van kernwapens min of meer als 'normaal' gezien en ook daarna stond deze optie ter beschikking. Tegelijkertijd stond vast dat nucleair geweld ongekeend veel slachtoffers zou eisen. De angst hiervoor bracht vooral in de jaren tachtig mensenmassa's op de been.

Tot de rand van de afgrond

De VS had aanvankelijk een monopolie op de ongekeende vernietigingskracht van het 'absolute wapen', maar hieraan kwam snel een einde. In augustus 1949 bracht de Sovjet-Unie haar eerste atoombom tot ontploffing - veel eerder dan Amerikaanse deskundigen voor mogelijk hadden gehouden. Westerse politieke en militaire leiders zagen zich voortaan gedwongen rekening te houden met het vijandelijk gebruik van deze wapens. Beschermende maatregelen moesten worden getroffen. Te denken valt aan de bouw van schuilkelders, waarschuwingssystemen en evacuatieplannen.

Spoedig waren beide supermachten verwickeld in een kernwapenwedloop

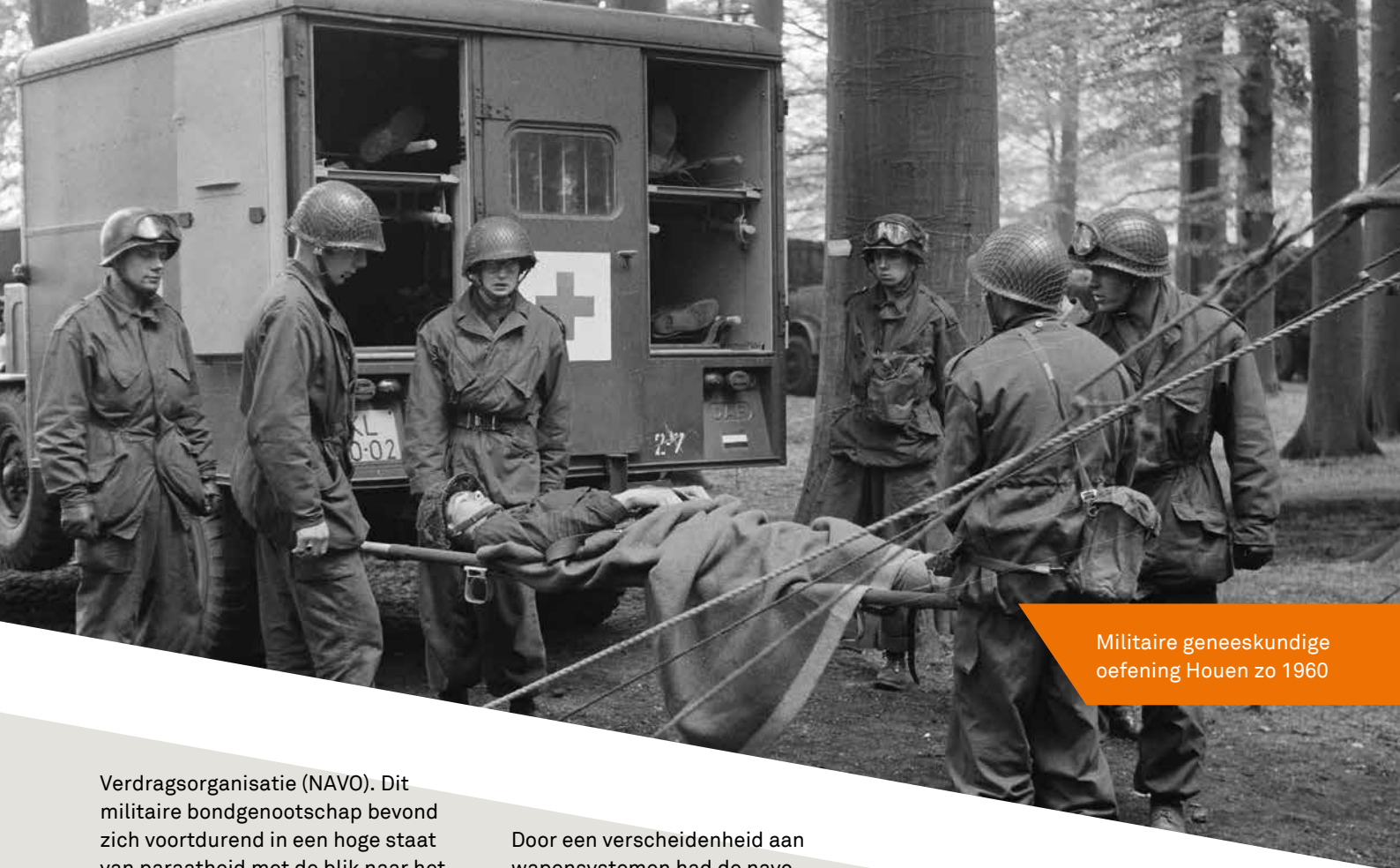
met een onzekere uitkomst. De eerste waterstofbom (*Ivy Mike*) werd door de VS in november 1952 tot ontploffing gebracht op het atol Bikini op de Marshall-eilanden. Deze explosie had meer vernietigende kracht dan alle geallieerde bommen uit de Tweede Wereldoorlog samen. Nog zwaardere explosies volgden en de echo's ervan dreunden rond de aarde. In oktober 1962 dreigde een nucleair armageddon. Amerikaanse spionagevliegtuigen hadden op Cuba Sovjet-kernraketten ontdekt die een groot potentieel gevaar voor de VS vormden. Washington had daarop besloten tot een blokkade van het eiland, maar Sovjetschepen met kernwapens waren desondanks op weg gegaan naar de Caraïben. Alleen dankzij intensief overleg wisten Sovjetleider Nikita Chroesjtsjov en de Amerikaanse president John F. Kennedy een nucleaire escalatie van de crisis te voorkomen. De wereldleiders hadden over de rand van de nucleaire afgrond gekeken en waren daarvan zo geschrokken dat onderlinge afspraken onvermijdelijk werden.

In de loop van de jaren zestig en zeventig werd diplomatieke toenadering tussen Oost en West bevorderd en de media spraken zelfs over 'ontspanning'. Zo werden de maximale aantallen strategische kernwapens vastgelegd. Desondanks konden beide supermachten elkaar volkomen vernietigen, ongeacht wie er als eerste zou aanvallen. *Mutual Assured Destruction* (MAD) moest beide supermachten ervan weerhouden een oorlog tegen elkaar te overwegen. De geloofwaardigheid van dit concept was evenwel afhankelijk van de bereidwilligheid van beide machtsblokken om hun nucleaire arsenaal in extremis te gebruiken. Daarom moesten de plannen voor de inzet van en bescherming tegen kernwapens tot in de puntjes zijn voorbereid.

Kerntaken voor Nederland

In de nieuwe wereldorde die werd getekend door nucleaire afschrikking, moest de Nederlandse veiligheid worden verzekerd door de in 1949 opgerichte Noord-Atlantische

Militaire geneeskundige oefening Houten zo 1960

Verdragsorganisatie (NAVO). Dit militaire bondgenootschap bevond zich voortdurend in een hoge staat van paraatheid met de blik naar het Oosten. Er waren echter weinig illusies over de krachtsverhoudingen. Een massaal offensief van de Sovjet-Unie en haar satellietstaten - vanaf 1955 gezamenlijk georganiseerd in het Warschaupact - kon waarschijnlijk alleen door de inzet van kernwapens tot staan worden gebracht. Dit scenario was tot in detail uitgewerkt in militair-operationele plannen met het stempel 'top secret'.

Als NAVO-partner leverde Nederland troepen voor de gezamenlijke verdediging. Daarnaast voorzag de VS de Nederlandse krijgsmacht van diverse *dual capable* wapensystemen die zowel met een conventionele als met een nucleaire lading konden worden uitgerust. Te denken valt aan houwitser, grondgebonden gronddoelraketten (zoals de Honest John), grondgebonden luchtdoelraketten (de Nike Ajax en de Nike Hercules), jachtbommenwerpers en maritieme patrouillevliegtuigen. Deze wapensystemen waren in Nederlands bezit, zodat in vredetijd de bediening ervan kon worden beoefend. De nucleaire ladingen waren en bleven Amerikaans eigendom. Over hun inzet zou in oorlogstijd in NAVO-verband worden besloten.

Door een verscheidenheid aan wapensystemen had de NAVO diverse opties om te reageren op agressie van het Warschaupact. Het bondgenootschap gaf er zo blijk van dat het zich in elk geval zou verdedigen, maar liet in het midden op welke wijze. Dit was de leidende gedachte achter de in 1967 door de NAVO aanvaarde afschrikkingsstrategie van *Flexible Response*. Daarbij liet het bondgenootschap doelbewust onzekerheid bestaan over de vraag hoe het op een vijandelijke aanval zou reageren. Enerzijds wilde het een conflict op een zo laag mogelijk geweldsniveau beëindigen, anderzijds hield het nadrukkelijk de optie van escalatie open.

Beschermende maatregelen

De plannen en opvattingen over vechten en overleven op het potentiële atoomslagveld bleven voor Nederlandse officieren niet zonder gevolgen. Op last van de Generale Staf van de Koninklijke Landmacht was in 1950 de Atoom-Energie Advies Commissie (AAC) opgericht, die de invloed van het atoomwapen op de Nederlandse landsverdediging bestudeerde. Zij stelde dat het vijandelijk gebruik van deze wapens waarschijnlijker werd bij een versterking van de NAVO-verdediging.

Militaire troepenconcentraties, verdedigingswerken, verkeersinstallaties en -knooppunten konden doelwit worden van atoomaanvallen. Gevreesd waren aanvallen op grote steden die het moreel van de bevolking moesten breken. Niettemin concludeerde de commissie dat beschermingsmaatregelen en voorlichting in de civiele sector en de krijgsmacht, de resultaten van een atoomaanval terug konden brengen tot veel kleinere proporties. Dit had weer tot gevolg, zo redeneerde men, dat de waarschijnlijkheid van zo'n aanval afnam, "omdat de doelen dan voor een tegenstander beduidend minder lonend worden."

Maar hoe moest men zich beschermen tegen kernwapens? Overheersend was de opvatting dat de spreiding van militaire eenheden en een goede bouwwijze van schuilplaatsen het vernietigend effect van kernwapens konden verminderen. Ook voorlichting over de gevaren kon veel ellende voorkomen. Een gewaarschuwd mens telde voor twee, zo ging de gedachte. Desondanks wezen rapporten van de Militair Geneeskundige Dienst erop dat het aantal slachtoffers bij een atoomaanval zou verdubbelen, waarop de medische behandelcapaciteit

niet was berekend. Artsen dienden namelijk te beschikken over grote, verspreid opgestelde voorraden van medicamenten, verbandmiddelen, voedsel, bloed, plasma, antibiotica en speciale meetapparatuur.

De vereiste maatregelen waren echter vanwege financiële en personele gebreken onuitvoerbaar. Rampenplannen berustten daarom grotendeels op het improvisatievermogen van de betrokkenen. Het beoordelen van slachtoffers naar gelang de ernst van de verwondingen (triage) was cruciaal. Militaire artsen werden geïnstrueerd alleen patiënten te behandelen die een redelijke kans op herstel hadden. Lichtgewonden waren aangewezen op Zelfhulp en Kameradenhulp (ZHKH). Voor de 'hopeloze gevallen' restten geruststellende woorden en een dosis morfine.

Het voorkomen van angst en paniek was essentieel. Informatie voor dienstplichtigen moest hen geruststellen: "het is noodzakelijk te weten, dat de A-bom geen wapen is waartegen men volkomen machteloos staat en dat het zeer wel mogelijk is, er zich tegen te beschermen". De atoombom werd gepresenteerd als "gewoon een nieuw wapen". De soldaat te velde moest leren dat hij "zittend in een smalle onoverdekte loopgraaf van 1.80 meter diep, mits hij de voorgeschreven beschermingsmaatregelen onvoorwaardelijk opvolgt, op meer dan 800 meter van het hypocentrum, praktisch zeker" een atoomexplosie overleeft. In 1954 werd een prijs uitgereikt voor de beste slogan in het kader van de atoombescherming: "Straling krijgt geen vat, diep weggedoken in een gat".

Civiele verdediging

Behalve militairen zagen ook de burgerautoriteiten zich gedwongen om veiligheidsmaatregelen te nemen. In veel landen werd daarom een civiele verdediging opgetuigd die de bevolking hulp en bescherming moest bieden in geval van oorlog of andere noodsituaties. In Nederland beschikte de organisatie Bescherming Bevolking (BB) over onder meer rampenplannen, schuilkelders, burgerwachten en hulpdiensten. In 'buitengewone

omstandigheden' (lees: een kernaanval) zouden hulpdiensten worden opgeroepen om onder meer medische posten te bezetten waar zij hulp moesten verlenen aan de slachtoffers die zouden zijn blootgesteld aan rondvliegend puin, intense hitte en radioactieve straling.

Naarmate de kernwapenwedloop voortduurde kwamen de betrokkenen echter tot het inzicht dat de civiele verdediging onder nucleaire omstandigheden weinig kon uitrichten. Amerikaanse artsen hadden begin jaren zestig een serie belangwekkende artikelen gepubliceerd over de desastreuze gevolgen van een fictieve kernaanval op Boston. De boodschap was helder: bij een atoomramp in een dichtbevolkt gebied kon van een georganiseerd geneeskundig systeem geen sprake meer zijn. De hulpdiensten zouden machteloos staan tegenover de grote stroom gewonden. Stralingsziekte trof iedereen en na verloop van tijd zouden hulpverleners veranderen in patiënten.

Deze alarmerende publicaties contrasteerden met het voorlichtingsmateriaal van de nationale overheid, waarin de gevaren van kernwapens als 'beheersbaar' werden voorgesteld. Het wantrouwen groeide en in verschillende landen ontstond protest tegen de kernwapenwedloop. Nederland kende begin jaren zestig (kleinschalige) demonstraties die de nodige aandacht trokken. De 'Ban de Bom' beweging organiseerde op 10 november 1961 in Den Haag de eerste sit down-demonstratie op de drukke kruising Laan van Meerdervoort – Anna Paulownastraat, waardoor een 'reusachtige verkeersknoop van bellende trams, claxonnerende auto's en opdringende voetgangers' ontstond.

Ondanks het protest van vooral jongeren, aanvaardde een meerderheid van de bevolking de implicaties van de navo-verdediging onder de hoede van de VS. Kernwapens maakten daar nu eenmaal onderdeel van uit. De civiele verdediging bleef van kracht. De overheidsmaatregelen dienden dan ook vooral een psychologisch doel: het geruststellen van de burger en tegelijk een signaal van standvastigheid afgeven aan vriend en vijand. Volgens historicus Bart van der Boom vormden de noodmaatregelen in het kader van de civiele verdediging "imposant bedoelde decorstukken in het grote theater van de afschrikingsstrategie".

Maatschappelijk verzet

De discussie over kernwapens kreeg in veel westerse landen aan het begin van de jaren tachtig een nieuwe impuls. De aanleiding vormde het navo-besluit om nieuwe kernwapens in Europa te plaatsen als reactie op de ontplooiing van moderne Sovjetraketten achter het IJzeren Gordijn. Veel Nederlanders konden zich niet vinden in dit navo-beleid en vreesden dat de nieuwe wapenwedloop de kans op een Derde Wereldoorlog vergrootte. De overlevingskansen in dat scenario waren volgens officiële onderzoeksrapporten nihil. De vredesbeweging, evenals de linkse politieke partijen, verkondigden daarom een principieel nee tegen de plannen. Onder het motto

"Kernwapens moeten de wereld uit, te beginnen in Nederland" trokken 400.000 kleurrijk uitgedoste demonstranten op 21 november 1981 door het centrum van Amsterdam. Ook dienstplichtigen liepen mee met deze vredesmars onder het motto 'Soldaten tegen kernwapens'. Twee jaar later vond een nog groter protest plaats, ditmaal in Den Haag, waaraan plusminus 550.000 mensen deelnamen. Tot op heden is dit het grootste politieke protest uit de Nederlandse geschiedenis.

De voorbereiding op de inzet van kernwapens en de bescherming tegen de vernietigende werking ervan, gold in de jaren vijftig als noodzakelijk kwaad. Soldaten kregen instructies over de juiste handelingswijze onder nucleaire omstandigheden - mocht dat scenario werkelijkheid worden. Toch bestonden er twijfels over het nut hiervan, mede ingegeven door het alsmear uitdijende kernwapenarsenaal van beide supermachten. "Een kernoorlog is zo erg dat men er toch niets tegen kan doen", was een veelgehoorde opvatting. De krijgsmacht kon hieraan echter niet toegeven omdat de bondgenootschappelijke geloofwaardigheid dan in gevaar kwam. Ook hadden de voorbereidingen een psychologisch doel. Dit gold evenzeer voor de civiele verdediging. De maatregelen bleven daarom van kracht, maar de strategie van massale vergelding werd wel vervangen door die van 'het gepaste antwoord' (*Flexible Response*).

In de jaren tachtig raakte het vertrouwen in de nucleaire afschrikking en de civiele verdedigingsmaatregelen op een dieptepunt door de toegenomen spanningen tussen de machtsblokken. Alleen diplomatieke toenadering bood een oplossing. In december 1987 sloten de Amerikaanse president Ronald Reagan en de Sovjetleider Gorbatsjov het zogenaamde INF-verdrag waarin een bepaalde categorie kernwapens compleet werd afgeschaft. Honderden kernwapens gingen naar de sloop. Enkele jaren later viel het doek voor de Sovjet-Unie. Deze gebeurtenissen gaven de wereld meer hoop en vertrouwen dan welke schuilkelder of rampenplannen dan ook.

DE STARFIGHTER IN HET NMM: SYMBOOL VAN DE KOUDE OORLOG

DOOR DIRK STARINK

Als geen ander gevechtsvliegtuig staat de Lockheed F-104G Starfighter model voor de militaire luchtvaart tijdens de Koude Oorlog. Tussen 1962 en 1984 had de Koninklijke Luchtmacht 138 Starfighters in dienst voor verschillende taken. Waarom koos de luchtmacht voor deze supersone, bijna raketachtige, straaljager en welke taken heeft het toestel in de loop der jaren vervuld?

De in 1952 afgesproken bijdrage van Nederland aan de bondgenootschappelijke luchtmacht bestond maar liefst uit zestien squadrons, alles bij elkaar 358 vliegtuigen in eerste lijn. In de jaren die volgden 'versleet' de Nederlandse luchtmacht twee generaties met verschillende gevechtsvliegtuigen. De eerste generatie met rechte vleugels bestond uit Meteor-dagjagers en Thunderjet-jagerbommenwerpers. Vanaf 1955 werden deze vervangen door de van pijlvleugels voorziene tweede generatie: Hunter-dagjagers, Sabre-nachtjagers, Thunderstreak-jagerbommenwerpers en Thunderflash-fotoverkenners.

Tijdens de NAVO-top van december 1957 te Parijs reageerden de regeringsleiders op de toegenomen dreiging van de Russische bommenwerpers en ballistische raketten. Zij besloten dat verschillende Europese landen nucleaire taken kregen, waarvoor Amerikaanse kernkoppen in die landen werden opgeslagen, onder andere bij een Nederlands Thunderstreak-squadron van de Vliegbasis Volkel. Ook keurden zij ingrijpende moderniseringsvoorstellen goed. Dat hield voor de luchtstrijdkrachten de

vervanging van dag- en nachtjagers in, deels door geleide wapens en deels door *All Weather* supersonische jachtvliegtuigen die de op grote hoogte vliegende bommenwerpers konden onderscheppen. Voor de aanvalstaak moesten de jagerbommenwerpers in staat zijn onder alle weersomstandigheden tactische kernwapens en conventionele bommen af te werpen. Van Nederland werd verwacht dat zij snel gevechtsvliegtuigen van deze

Een RF-104G fotoverkenner van 306 Squadron met de Orpheus-gondel onder de romp en remparachute. (NIMH)

nieuwe generatie zou aanschaffen, zij het in kleiner aantal, namelijk 198 operationeel ingedeelde vliegtuigen.

De aanschaf van de Starfighter

De Luchtmachtstaf kwam in de loop van 1958 tot de slotsom dat het – net als destijds met de Meteor en Hunter – de voorkeur had om samen met België het nieuwe type te selecteren en te bouwen. Bovendien wenste de luchtmacht haar vier bestaande vliegtuigtypen door één te vervangen om voldoende seriegrootte bij de bouw ervan te krijgen en de logistiek te vereenvoudigen. Wat de keuze betreft, was het bovendien van belang dat de West-Duitse regering op 6 november 1958 de Amerikaanse Lockheed F-104G Starfighter had geselecteerd als standaardgevechtsvliegtuig voor de *Luftwaffe*. Dit type was een door Duitsland voor de Europese NAVO-taken verder ontwikkelde versie van de Starfighter, die zijn oorsprong vond in de Koreaanse oorlog. Het revolutionaire ontwerp kenmerkte zich door een lange romp met daarin de zware J79-straalmotor met naverbrander, kleine messcherpe, neerhangende vleugels en een hooggeplaatst stabilo.

Een Belgisch-Nederlandse evaluatiecommissie kwam in 1959 al snel tot dezelfde keuze als de Duitsers, vanwege de superieure operationele prestaties van de F-104G ten opzichte van de Mirage en omdat deze keuze extra werk op zou leveren. De Duitse vliegtuigindustrie kon namelijk slechts 210 van de ruim 600 voor de *Luftwaffe* benodigde Starfighters bouwen. In een groot samenwerkingsverband konden Nederland en België dus niet alleen hun eigen Starfighters bouwen, maar ook honderden voor de Duitse buur. Tenslotte verwachtte de regering opnieuw op substantiële Amerikaanse hulp te kunnen rekenen. Dat waren ook precies de argumenten waarmee het kabinet-De Quay op 24 december 1959 de Nederlandse keuze voor de Starfighter motiveerde.

Het Europese Starfighter-bouwprogramma

Voor de 100 door Nederland zelf te financieren toestellen werd in de Defensienota van 24 mei 1960 de nodige financiële ruimte van 620 miljoen gulden gecreëerd. Al in het najaar van 1959 had Nederland bij de Amerikaanse regering een verzoek neergelegd om aanvullend 118 Starfighters via het militaire hulpprogramma (MDAP) te mogen ontvangen. Van Amerikaanse zijde reageerde men daar zeer terughoudend op. In juli 1960 bleek waarom: ook Italië was inmiddels in de F-104G geïnteresseerd geraakt en was voor de aanschaf ervan evenzeer afhankelijk van Amerikaanse hulp. Alleen wanneer Italië in het

Een gecamoufleerde F-104G van 322 Squadron in de start met de (oefen-) Sidewinders onder de romp. (NIMH)

Een fraaie opname van de aanvalsversie van de Starfighter van 311 Squadron, met radarwaarschuwingssensoren onder de romp ter hoogte van de cockpit. (NIMH)

consortium zou worden opgenomen, hetgeen het opzetten van een vierde productielijn betekende, konden Nederland en België op (beperkte) Amerikaanse hulp rekenen. Uiteindelijk kregen beide landen elk 25 toestellen, die in Italië waren gebouwd, als militaire hulp.

De samenwerkingsovereenkomst werd eind 1960 getekend en betrof de bouw van 949 toestellen voor de vier deelnemende landen. Omdat het opzetten van de vierde productielijn kostenverhogend werkte, beperkte defensie-minister S.H. Visser het Nederlandse aandeel in deze overeenkomst tot 95 stuks, zodat de luchtmacht tussen eind 1962 en 1966 in totaal 120 éénpersoons Starfighters in gebruik kon nemen. Daarnaast kocht Nederland in totaal 18 tweezits TF-104G operationele trainingsvliegtuigen. Vanwege de afwijkende constructie kwamen deze rechtstreeks van de Amerikaanse productielijn en waren vanaf medio 1963 beschikbaar.

10

De invoering van de Starfighter in de Koninklijke Luchtmacht

Dat Nederland geen 218 maar slechts 120 éénpersoons Starfighters in dienst kon nemen, betekende dat

slechts vijf squadrons met een operationele sterkte van achttien vliegtuigen konden worden uitgerust. De overige toestellen dienden als reserve voor het opvangen van vredesverliezen en voor groot onderhoud. Twee aanvalssquadrons met Thunderstreaks bleven daarom, na overleg met de NAVO, voorlopig in dienst. Ook verhoogde Nederland het aantal geleide wapens. Het doel om alle bestaande vliegtuigtypen door één te vervangen was dus niet bereikt.

Fokker assembleerde op Schiphol 350 Starfighters, waarvan 95 voor Nederland en de rest voor de *Luftwaffe*. Ze werden op Schiphol ingevlogen en vervolgens afgeleverd aan de Koninklijke Luchtmacht (KLu). De eerste twee toestellen voor Nederland, waarvan één de in het NMM getoonde D-8022 was, landden vlak voor de jaarwisseling 1962/63 op de Vliegbasis Twenthe. Daar gingen ze voorlopig de hangar in om het technisch personeel wegwijs te maken met het nieuwe complexe toestel.

In het voorjaar van 1963 kwam zowel de levering van de F-104G als van de TF-104G goed op gang en kon op Twenthe de omscholing van vliegers beginnen bij de Transitie en Conversie Afdeling (TCA). Deze eenheid zou tot eind 1966 de omscholing van de vijf squadrons op de Starfighter op Twenthe voor zijn rekening nemen. Achtereenvolgens waren dat

fotoverkennings Squadron 306 dat na een paar jaar Twenthe verruilde voor Volkel, 323 en 322 "All Weather" (AWX) Squadrons te Leeuwarden en 311 en 312 *Fighter-Bomber-Strike Squadrons* (FBS) te Volkel.

Ontwikkeling van de taakstelling en de uitrusting

Als eerste ontving 306 Squadron de RF-104G fotoverkenners met drie onder in de romp ingebouwde daglichtcamera's. Deze werden rond 1970 vervangen door de in Nederland ontwikkelde Orpheus-gondel onder de romp met daarin vijf daglichtcamera's en een infrarood-scanner. De fotoverkennings-taak werd doorgaans op lage hoogte en door individuele vliegtuigen beoefend. Verschillende overheidsorganen hebben meegeprofiteerd van de unieke luchtfoto's die 306 Squadron in opdracht van die instanties maakte.

De AWX-taak op Leeuwarden omvatte in het begin het onderscheppen van zeer hoog vliegende bommenwerpers via een speciale manoeuvre waarbij de snelheid van Mach 2+ werd omgezet in hoogte. De vliegers droegen hierbij een speciaal drukpak met -helm. Toen de Nike-raketten deze taak overnamen, oefenden de beide Leeuwardense squadrons met het onderscheppen van vijandelijke vliegtuigen die door de geleide wapengordel in West-Duitsland zouden glijpen.

Gesimuleerde onderscheppingen onder controle van *Control & Reporting Centre* Nieuw-Millingen vonden veelal boven de Noordzee plaats. De hoofdbewapening voor de AWX-taak bestond uit twee hittezoekende AIM-9 Sidewinder-raketten, die aanvankelijk aan de vleugeltips zaten. Om meer vliegbereik en manoeuvreerbaarheid te krijgen, werd een rek voor twee Sidewinders onder de romp ingevoerd, waarmee *tiptanks* mogelijk werden. Al de jaren dat de F-104G's op Leeuwarden vlogen stonden permanent twee toestellen op *Quick Reaction Alert* (QRA) die regelmatig in actie moesten komen.

De beide FBS-squadrons van Volkel hadden aanvankelijk uitsluitend de nucleaire *strike*-taak, bedoeld om bij te dragen aan de afschrikkingsstrategie van de NAVO. Toen de NAVO in 1967 haar strategie wijzigde in *Flexible Response*, moesten 311 en 312 Squadron zich bovendien bekwamen in conventionele aanvaloperaties op lage hoogte aan en achter de frontlinies. De voor hoge snelheid ontworpen Starfighter was met zijn beperkte wapenlast en manoeuvreerbaarheid voor deze taakuitbreiding minder geschikt. Met de komst van de NF-5 ter vervanging van de Thunderstreak was de sterkte van de beide Volkse squadrons tijdelijk teruggebracht tot twaalf vliegtuigen. Om zich op lage hoogte te kunnen beschermen tegen de toenemende dreiging van radargeleide wapens kregen de Starfighters van Volkel het ALQ-

De D-8022 taxiëert op 15 maart 1984 na zijn laatste vlucht naar Soesterberg om in het (toenmalige) Militaire Luchtvaart Museum te worden tentoongesteld. Tegenwoordig hangt dit toestel op zijn kop in het NMM. (NIMH)

126 radarwaarschuwingssysteem ingebouwd.

Ongevallen en uitfasering

Ofschoon het een complex toestel was, had de Starfighter in de KLu een betrouwbare reputatie. Toch kreeg ook de KLu, net als in andere landen, in de loop der jaren met ernstige ongevallen te maken. Omdat het oefenprogramma grotendeels op lage hoogte werd gevlogen, leidde een technische motorstoring of een navigatiefout in slecht weer vrijwel onmiddellijk tot een crash. Ondanks de opgelopen vredesverliezen waren er tot 1977 voldoende vliegtuigen om de vijf squadrons op sterkte te houden. Toen was het besluit om de Starfighter door de F-16 te vervangen al genomen en begon in het jaar daarop de geleidelijke uitfasering

van de F-104G, eerst op Leeuwarden en daarna op Volkel. Daar vond op 21 november 1984 de laatste vlucht van de Starfighters van de KLu plaats, maar ondanks ruim twintig jaar trouwe dienst vond een groot aantal toestellen hun weg nog naar Griekenland (10 stuks) en Turkije (47 stuks).

De KLu boekte in totaal 348.611 vliegreuren met haar Starfighters waarbij 44 toestellen door ongevallen moesten worden afgeschreven, hetgeen neerkomt op 1¼ vliegtuig per 10.000 vliegreuren. Helaas lieten twintig vliegers bij deze ongevallen het leven. Hoewel deze cijfers aanmerkelijk beter waren dan in de jaren '50, kon met de F-16 deze ongevallenratio nog verder verbeteren.

De laatste Starfighters van de KLu worden op 21 november 1984 uitgeleide gedaan door een F-16. (NIMH)

ROEK '85-'86

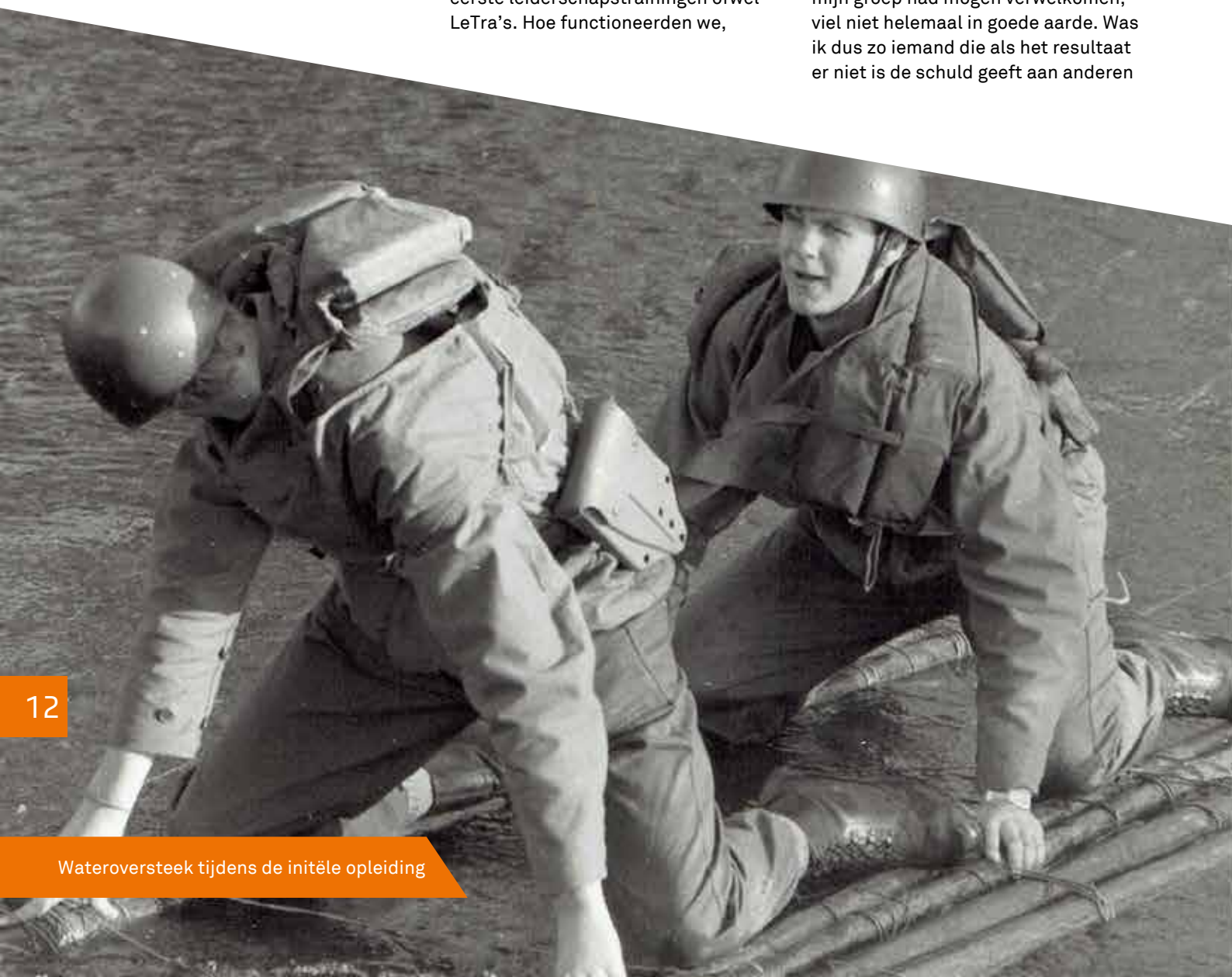
Met mijn eindexamendiploma net op zak meldde ik mij in november 1985 aan de poort van de Koning Willem III-kazerne in Apeldoorn. Zowel de dienstkeuring als de (onder) officierskeuring in Hollandse Rading hadden geen aanleiding gegeven om te verwachten dat ik de dienstplicht zou kunnen ontlopen, dus dan maar proberen er een zo leuk en nuttig mogelijke tijd van te maken. En zo startten die koude dag in november 30 ROEK-ers (Reserve Officier en Kader) met de eerste fase van de 6-maanden durende opleiding. Dertien van ons zouden de opleiding succesvol afmaken waarbij de grootste schifting na de voornamelijk fysieke eerste

drie maanden plaatsvond. Wij 'groenen', zo werd ons geleerd door luitenant Nagelkerke en zijn vier wachtmeester-instructeurs, zouden na zes maanden de KW-III verlaten als kornet of wachtmeester om daarna als respectievelijk pelotons- en groepscommandant actief te gaan dienen, leidinggevend aan andere dienstplichtige Marechaussees.

Die winter van '85-'86 was er één uit de boeken, compleet met Elfstedentocht, die we overigens op TV mochten volgen. De eerste twee weken waren traditiegetrouw gewijd aan het IP-Bivak (IP: introductieperiode) waar we het fysieke mochten afwisselen met de eerste leiderschapstrainingen ofwel LeTra's. Hoe functioneerden we,

onder druk, vermoeid en al dan niet geblesseerd? Wie waren in de groep de haantjes, de alfa's, de afwachters, de stresskippen, de cynici en wie waren de geboren leiders? We sliepen in grote bivak-tenten zonder verwarming en mochten af en toe verantwoording komen afleggen aan de instructeurs waar de imposante luitenant Nagelkerke als eerste het woord nam, in hun weldadige, uiteraard wel verwarmde tent.

Ik kreeg de vraag hoe het toch mogelijk was dat ik met mijn groep die dag als laatste was geëindigd. Mijn verklaring dat ik, waarschijnlijk niet zonder toeval, juist alle geblesseerden en andere 'ziek, zwak en misselijken' in mijn groep had mogen verwelkomen, viel niet helemaal in goede aarde. Was ik dus zo iemand die als het resultaat er niet is de schuld geeft aan anderen

in plaats van het bij mezelf te zoeken? Ik had die dag een belangrijke les geleerd, waar ik in mijn verdere leven heel veel aan heb gehad.

In die eerste zes maanden heb ik sowieso, als jongste van de overblijvende 13 Roek-ers een hoop geleerd wat mij later veel heeft gebracht op het gebied van leidinggeven, motiveren, inspireren en incasseren. Ook dat we als leidinggevendenden binnen 'Het Wapen' de ogen driedubbel op ons zagen gericht: niet alleen als militairen en leidinggevendenden maar zeker ook als de politiemensen onder de militairen. We dienden ons in het verkeer en onderling te allen tijde streng aan alle regels en voorschriften te houden: "alle ogen waren immers gericht op Quatta", zo kregen wij herhaaldelijk te horen.

Wij deelden de KW-III kazerne met de 'blauwen', mannen en vrouwen die gekozen hadden voor het beroep Marechaussee. Er was weinig interactie tussen de groenen en de blauwen maar dat kwam toch vooral omdat we ieder onze eigen opleidingsprogramma's draaiden en ieder onze eigen barakken, voertuigen en messes hadden. Er was zeker geen animositeit en met veel plezier keken we, op gepaste afstand, toe hoe de jongens en meisjes van de Bijstandseenheid aan het trainen waren lastige demonstraties uit elkaar te slaan. De 'vrijwillige' demonstranten waren meestal de meest verse blauwen op de kazerne. Het ging er vaak hard aan toe.

Na drie maanden naderden we het einde van het meer fysieke deel van de opleiding. De laatste week van die eerste periode maakten we ons op voor het pièce de résistance, de laatste oefening, die ons vijf dagen lang zonder slaap van de ene naar de andere fysiek en mentaal zware opdracht zou leiden: Oefening Marathon. Met een zeer gezonde onderlinge teamspirit maakten we er een geslaagde missie van en ruilden we onze veldpetjes in voor de felbegeerde donkerblauwe baret. We waren met drie kornetten en tien wachtmeesters in opleiding

Op de hindernisbaan

daarna vooral in de klas en op de weg te vinden. Theorie en praktijk gingen hand in hand, met management-trainingen, militair recht, rijlessen, verkeer regelen op de Naald in Apeldoorn en uiteraard de fysieke uitstapjes naar de stormbaan en in het Orderbos. We kregen schietlessen met de 9mm Browning, de MAG en de Uzi, en kregen uiteraard onze vuurdoop in de Harskamp, waar toen nog met scherp over je hoofd werd heen geschoten. En iedere vrijdag tussen de middag hadden we rijsttafel in de mess. Heerlijk, zeker in de wetenschap dat we het weekend eindelijk weer voor de boeg hadden.

Eind april 1986 kregen we tijdens de afsluitende familiedag dan eindelijk de nestels omgehangen alsmede de stippen en strepen op de schouders. We konden paraat gaan en actief dienen, wat voor mij en een paar collega's een verhuizing naar Wezep inhield, naar de Willem de Zwijger Kazerne, bij het 103 Eskadron Koninklijke Marechaussee. Hier diende ik de helft van mijn parate tien maanden als groepscommandant. Mijn mannen, motorrijders, Laro (Landrover) bestuurders en anderen begeleidden en escorteerden militaire colonnes, ondersteunden de grote oefeningen richting en in Duitsland en

beveiligden het verkeer in Nederland wanneer militairen daar actief waren. Het waren stuk voor stuk gemotiveerde dienstplichtigen die, net als ik, het geluk hadden om veel op pad te zijn en altijd 'voor het eggie' te spelen: verkeersveiligheid is namelijk een serieuze zaak, ook tijdens oefeningen.

De laatste paar maanden werd ik met een aantal collega's geplaatst in de Prins Willem Alexander Kazerne in Gouda waar de staf van het NTC (Nationaal Territoriaal Commando) gehuisvest was en waar wij met een flinke sloot dienstplichtige marechaussees en een paar beroeps verantwoordelijk waren voor de 24/7 bewaking en beveiliging van het militaire complex. Uiteraard minder spannend dan de opleiding in Apeldoorn en de parate maanden in Wezep maar door de goede onderlinge verhoudingen en grote doses humor die de meesten van ons bezaten vlogen ook deze maanden om. Bijkomend voordeel voor mij was dat ik niet ver van mijn ouderlijk huis in Den Haag zat en kon mee repeteren voor het zeer prestigieuze toneelproject van mijn voormalige school. Daar mocht ik de titelrol

spelen van een andere aanvoerder van troepen: Gijsbrecht van Aemstel. Daar kon ik dan weer het een en ander in kwijt van wat ik als wachtmeester in opleiding had geleerd...

In mei 1987 zwaaide ik af en een paar maanden later ging ik economie studeren in Amsterdam. De groentijd dat jaar bij het Corps was een lachertje vergeleken bij die eerste weken in Apeldoorn in die koude winter van 1985. De marechaussee heeft tot op heden een heel bijzondere plek in mijn hart. Als ik ze aantref op Schiphol, zowel bij de paspoortcontrole als zwaarbewapend surveillerend, langs zie rijden bij geldtransporten of andere politie-ondersteunende taken zie uitvoeren, voel ik me bevoorrecht en trots dat ik anderhalf jaar lang van de marechaussee deel mocht uitmaken. Eeuwig zonde dat ze halverwege de jaren '90 de dienstplicht hebben afgeschaft.

GELMER LEIBBRANDT

DE DIENSTPLICHT VAN JAN ROTHUIZEN

MARECHAUSSEE TUSSEN DE INFANTERIE

Ik ben geboren op 29 juni 1930 in Wageningen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ben ik twee keer geëvacueerd, de tweede evacuatie was na de slag om Arnhem. Wij vertrokken als gezin naar Amersfoort, waar wij bij familie terecht konden. In Amersfoort hebben wij de hongerwinter uitgezeten. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog zag ik, tijdens de bevrijdingsintocht op de Varkensmarkt in Amersfoort, een Canadese *Military Police* op zijn Harley langsrijden. De Canadees had een brede riem om zijn middel en zag er stoer uit. Eigenlijk vond ik dat wel erg interessant en indrukwekkend.

Toen ik jaren later de oproep voor de dienstplicht ontving, dacht ik terug aan dit moment. "Bij de marechaussee werken dat lijkt me wel wat". Dan zou ik ook mijn militair rijbewijs kunnen halen en hopelijk ook op zo'n mooie motor kunnen rijden. Ik moest me in Rotterdam melden. Voor mijn gevoel werd er tijdens de intake goed gekeken naar waar je vandaan kwam en of je wel koningsgezin was, enzovoort. Ik kwam uit een gereformeerd nest en blijkbaar voldeed ik aan de eisen.

Ik kwam op met jongens van ongeveer 19-20 jaar. Zelf was ik 21, door enig uitstel ten behoeve van de studie. Mijn dienstplicht begon in Apeldoorn waar wij de eerste zes weken verbleven. Tussendoor naar huis gaan, zat er niet in. Met ongeveer 200 man zaten wij daar. Na deze introductieperiode werden er uiteindelijk drie man uitgekozen om voor de officiersopleiding te opteren. Tot mijn verbazing was ik een van de drie. Dit betekende wel een half jaar extra dienen, maar dat vond ik niet erg. Destijds was er bij de Marechaussee nog geen specifieke opleiding voor officieren, daarom werden wij voor enkele maanden gedetacheerd bij de infanterie in Ermelo. Als buitenbeentjes werden

wij vaak geplaagd met ons afwijkende uniform. Over de aanwezigheid van de nestel aan het uniform werd regelmatig gezeurd. Maar wij hielden stand en hebben daar gedurende onze plaatsing een goede tijd gehad.

Na deze opleiding werden wij teruggeplaatst in Apeldoorn voor een theoretisch vervolg van de Marechausseeopleiding. Tijdens een oefening in Duitsland kreeg ik de leiding over de jongens die wacht moesten houden. Ook moesten wij patrouille lopen in het dorp; kijken of de dienstplichtigen zich tijdens het uitgaan een beetje gedroegen in de plaatselijke kroegen. Het feit dat wij

het café binnenkwamen, was meestal al genoeg om de orde te herstellen. Ook herinner ik me nog goed dat tijdens een navigatieoefening op het terrein van Paleis het Loo, wij even pas op de plaats moesten maken, want prinses Wilhelmina kwam in haar koetsje langsrijden om ergens in het bos te gaan schilderen.

Tijdens mijn diensttijd proefden wij altijd de sfeer van de Koude Oorlog. Wij waren, met de vorige oorlog nog fris in ons geheugen, zeer gemotiveerd om onze dienstplicht te vervullen. Het gevoel van onvrijheid wilden wij niet nog eens meemaken. Na mijn afzwaaien kreeg ik de taak om bij een eventuele oorlog commandant te zijn van een compagnie direct achter het front. Deze eenheid zou de eerste krijgsgevangenen opvangen, daarom werden er ook manschappen van de MIVD bij ons ingedeeld.

JAN ROTHUIZEN

Foto's Jan Rothuizen

HET OORLOGSHOOFDKWARTIER VAN DE KONINKLIJKE MARINE IN KOUDEKERKE

DOOR WIETSKE VAN OOSTVEEN

Tijdens de Tweede Wereldoorlog legden de Duitsers een ruim 5000 kilometer lange verdedigingslinie aan tussen Noorwegen en Frankrijk: de Atlantikwall. In de jaren na de oorlog adviseerde het Bureau Registratie Verdedigingswerken een deel van de bouwwerken te slopen. Andere objecten van de Atlantikwall kregen een nieuwe bestemming, zo ook een voormalig Duits bunkercomplex in Koudekerke, op het Zeeuwse schiereiland Walcheren. Ruim dertig jaar lang fungeerden de voormalige Duitse onderkomens als oorlogshoofdkwartier van de Koninklijke Marine.

De Oost-West verhouding op scherp

De Koninklijke Marine richtte zich aan het begin van de Koude Oorlog op het aangaan van internationale samenwerkingsverbanden. Eén van de eerste bondgenootschappen die werd gevormd was de Admiraliteit Benelux, voortkomend uit een in 1948 gesloten geheim militair verbond tussen de Belgische en Nederlandse

regeringen. Op papier zou het gehele Benelux zee- en kustgebied onder het gecoördineerde commando van de Admiraal Benelux vallen, mocht de dreiging uit het Oosten grote vormen aannemen. Daarnaast trad Nederland in 1949 toe tot de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO), waardoor de Belgisch-Nederlandse samenwerking tevens samenviel onder het Benelux Sub-Area Channel Command. Dit betekende dat de Benelux-kant van het kanaal en de Noordzee onder dit commando vielen.

was gunstig ten opzichte van de vaarroute naar Antwerpen, een belangrijk voordeel voor de Belgische bondgenoot.

Vanaf 1950 was het hoofdkwartier operationeel. Er werden vanuit het bunkercomplex internationale oefeningen gecoördineerd. Ook de aansturing van mijnneveegoperaties op de Noordzee vond er plaats.

Een nieuwe militaire bestemming

Belegd met deze twee commando's zocht de Koninklijke Marine een geografisch en logistiek gunstige bestemming voor haar oorlogshoofdkwartier. Deze werd gevonden in het voormalige Atlantikwall-bunkercomplex in Koudekerke. Dit complex, bestaande uit ongeveer twintig bunkers, was in goede staat en beschikte over moderne voorzieningen. De ligging

Met uitzondering van een aantal 'verbindelaars', was echter geen sprake van een permanente bezetting. De operationele staf bevond zich in vredestand in Den Helder en zou pas in geval van toenemende spanning tussen Oost en West naar Koudekerke komen om vanuit hier operaties te leiden. Deze niet-permanente bezetting stond bij de staf van de Koninklijke Marine overigens wel ter discussie. Het oorlogshoofdkwartier diende volgens velen namelijk óók in vredestand bemand te zijn. *Be prepared* was hun motto.

De sloop van de verdedigingswerken

Vanaf eind jaren zestig voldeden de faciliteiten van het bunkercomplex niet meer aan de eisen van de Koninklijke Marine. Daarnaast speelde ruimtegebrek parten. Er werd gezocht naar een nieuw onderkomen voor het Oorlogshoofdkwartier. In 1973 werden serieuze plannen gesmeed voor een verplaatsing naar Den Helder, die uiteindelijk in 1984 gestalte kreeg. De sloop van de bouwwerken in Koudekerke vond nog in hetzelfde jaar plaats. Tegenwoordig is er ter plekke, in ieder geval aan de oppervlakte, geen spoor meer te bekennen van het voormalig Oorlogshoofdkwartier. Laat staan dat ook hier ooit een belangrijk onderdeel van de beruchte Atlantikwall was gevestigd.

COLUMN

THE BEST GENERATION

DOOR DIRK STAAT

Ons landje heeft vaak een grote mond. Of het nu gaat om mensenrechten, misstanden in andere landen of de koers van China, Israël, Trump of Poetin: Nederland heeft snel een oordeel klaar en een mening paraat. Daarbij zijn we vaak impliciet het braafste jongetje (m/v) van de klas. Wij weten hoe het hoort en wij zouden dat soort dingen nooit doen. Nederland zit, kortom, behoorlijk hoog op het morele paard. Of dat terecht is, is maar zeer de vraag.

Laten we even bij ons oude vertrouwde morele ijkpunt blijven: de oorlog. In de Tweede Wereldoorlog deporteerde ons land, van alle bezette West-Europese landen, de meeste Joden – zowel absoluut als relatief. Driekwart van de Nederlandse Joden werd vermoord. Nederland leverde, samen met de Baltische staten, de meeste vrijwilligers voor de Waffen-SS: 22.000 (op een totaal van 55.000 (!) Nederlanders in Duitse dienst). Verdiep je eens in de manier waarop teruggekeerde Joden na de oorlog werden bejegend (spoiler: schandalig). Allemaal niet best, en een reden te meer om vooral géén grote mond te hebben over hoe anderen het zouden moeten doen.

Ik vind, nu we zijn begonnen met het herdenken van 75 jaar bevrijding, vooral gratis kritiek op Rusland, de Verenigde Staten en de Britten irritant. Zeker, Trump is bij tijd en wijle een rare pipo, Poetin een dubieuze autocraat en Boris Johnson is Boris Johnson. Allemaal waar. Maar gun me mijn historische bewustzijn als ik deze dagen naar Rusland, Amerika of het Verenigd Koninkrijk kijk. Nog maar kort geleden – want wat is nou 75 jaar – vochten miljoenen van hun jonge mannen en vrouwen om de wereld te verlossen van terreur,

tirannie, onvrijheid en willekeur. En wat een zware tol betaalden zij. Om de cijfers nog maar even terug te halen: Het Britse Gemenebest telde bijna 600.000 dode militairen, de Amerikanen ruim 400.000. En zelfs die duizelingwekkende aantallen verbleken bij de verliezen van de Sovjet-Unie. Van dat land sneuvelden ruim 10.000.000 (tien miljoen!) militairen. Make no mistake: de Russen hebben Hitlers' rug gebroken, en niemand anders (en let in dat verband eens op hoe zelden de Sovjets in de media als 'geallieerden' worden benoemd. Is dat een blinde vlek uit de Koude Oorlog of wat?).

Praat ik daarmee goed wat deze landen verkeerd doen? Natuurlijk niet. En het één heeft eigenlijk ook weinig met het ander te maken. En toch is dat mijn emotie. Achter Vladimir Putin, achter Donald Trump, ja zelfs achter Boris Johnson, Justin Trudeau en Andrzej Duda zie ik de eindeloze rijen jonge mannen en vrouwen die voor onze vrijheid hun leven hebben gegeven. Dat zou ons eeuwig dankbaar moeten maken, en op z'n minst wat milder, of langzamer, met onze kritiek. Ik weet, het is niet rationeel, maar zo voel ik het wel.

Ga een keer naar Oosterbeek, naar Holten, Margraten of het Russische ereveld in Leusden. Loop langs de stenen en de kruizen, zie hun leeftijden. Huil. Adopteer iemand van the wall of the missing. What the hell, koop een bloemetje bij het tankstation en leg het op het graf van zo'n mooie, jonge, levenslustige twintiger.

En lach niet mee met de Jineks en Pauws van deze wereld die avond aan avond de leiders van hun landen afzeiken.

Telex- en cryptografische apparatuur in het verbindingsbureau. (NIMH)

Hesepe in opbouw, met de vele bomkraters op de achtergrond. (NIMH)

ONDER NEDERLANDSE VLAG

WILLEM VERSTEEGH KAMP, HESEPE

DOOR RONALD DORENBOS

In Hesepe, een plaatsje in West-Duitsland, liepen bijna vijftientig jaar lang Nederlandse luchtmachters rond. Op het voormalige vliegveld van de Duitse **Luftwaffe** bevond zich eerst de Groep Techniek en Materieel Geleide Wapens (GTMGW), later het hoofdkwartier van de 12e Groep Geleide Wapens (GGW). Deze eenheden vormden net als een aantal andere Nederlandse geleide wapen groepen, onderdeel van een zogenaamde **missile belt**. Deze gordel van geleide wapens langs de grens met Warschaupactlanden diende het NAVO-grondgebied te verdedigen tegen een luchtaanval vanuit het oosten.

18

In de tweede helft van de jaren vijftig begon bij sommigen de mening post te vatten dat de dagen van de bemande jachtvliegtuigen waren geteld en dat de toekomst lag bij de grond-lucht geleide wapens. Alleen deze wapens werden in staat

geacht om een massale aanval met hoogvliegende, supersonische en mogelijk met nucleaire wapens uitgeruste vliegtuigen tijdig en adequaat af te slaan. De ontwikkeling van grond-lucht geleide wapens gaat terug tot de Tweede

Wereldoorlog, toen het bestrijden van hoogvliegende bommenwerpers met luchtdoelgeschut weinig effectief en zeker niet efficiënt bleek te zijn. Granaten konden in de lucht niet worden bijgestuurd waardoor de kans dat deze een vliegtuig raakten

zeer klein was. De Duitsers richtten zich daarom op nieuwe technieken: raketvoortstuwing en de geleiding van projectielen tijdens de vlucht. Na de oorlog zetten vooral de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten deze trend voort. In 1954 leidde dit in de VS tot de introductie van het eerste operationele grond-lucht geleide wapen, de Nike Ajax.

Nederland kiest voor Nike

Ook binnen de Nederlandse krijgsmacht was belangstelling voor deze ontwikkelingen. In 1956 werd de Commissie Ontwikkeling Raketten (COR) ingesteld, die de minister van Oorlog diende te adviseren over een eventuele aanschaf van geleide wapens. De COR tenderde naar de aanschaf van Britse Thunderbird of Bloodhound geleide wapensystemen, doch haar advies werd in 1957 ingehaald door het Amerikaanse aanbod om de Nike, inclusief opleidingen, onder het *Mutual Defense Aid Program (MDAP)* gratis aan Nederland ter beschikking te stellen. Voorwaarde was wel dat de

wapensystemen in West-Duitsland werden gestationeerd. Nederland kon dit aanbod niet laten lopen en ging in juni 1958 akkoord. Al in de loop van dat jaar gingen de eerste toekomstige Nike-onderhoudsmonteurs van de luchtmacht in de VS in opleiding. In april 1959 vertrokken ook de geselecteerde 'operators' naar de VS voor hun opleiding.

Hen was beloofd dat zij bij hun terugkeer aan het eind van het jaar in een gespreid bedje terecht zouden komen, dat wil zeggen dat de huisvesting gereed zou zijn en de operationele stellingen klaar om te worden betrokken. Dat bleek wat al te optimistisch... Pas in januari 1959 werden de potentiële stellingen verkend in het zogeheten Nederlandse stationeringsvak dat ruwweg in het gebied Oldenzaal-Osnabrück-Münster-Winterswijk lag. Het lag voor de hand om voor de stellingen in eerste instantie naar militaire terreinen te kijken. Die waren makkelijker te verwerven. De luchtmacht richtte zich daarom op een aantal vliegvelden die in de Tweede Wereldoorlog door de *Luftwaffe* waren gebruikt.

Een van deze vliegvelden, dat van Hesepe (Duitse codenaam 'Holstentor'), was in de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog samen met de satellietvelden Vörden en Achmer de thuisbasis van het *Kommando Nowotny*. Dit was de operationele testeenheid voor de eerste operationele straaljager, de Messerschmitt Me 262. Het *Kommando* stond, zoals de naam al doet vermoeden, onder leiding van de bekende gevechtspiloot majoor Walter Nowotny. In februari 1944 en maart 1945 werden de vliegvelden zwaar gebombardeerd. De sporen daarvan, vooral de bomkraters, zijn nog steeds zichtbaar. Desondanks achtte de luchtmacht Hesepe geschikt als locatie voor het Groepshoofdkwartier van de 1e Groep Geleide Wapens. In Münster-Handorf, Rheine-Bentlage, Hesepe en Vörden zou ieder een operationeel Nike-squadron gevestigd worden.

Plannen worden gewijzigd

Het liep echter anders. De Bundeswehr wilde een munitie/brandstofdepot vestigen te Hesepe, waardoor daar geen plaats was voor het Nederlandse squadron. Bovendien maakte de regering van de deelstaat

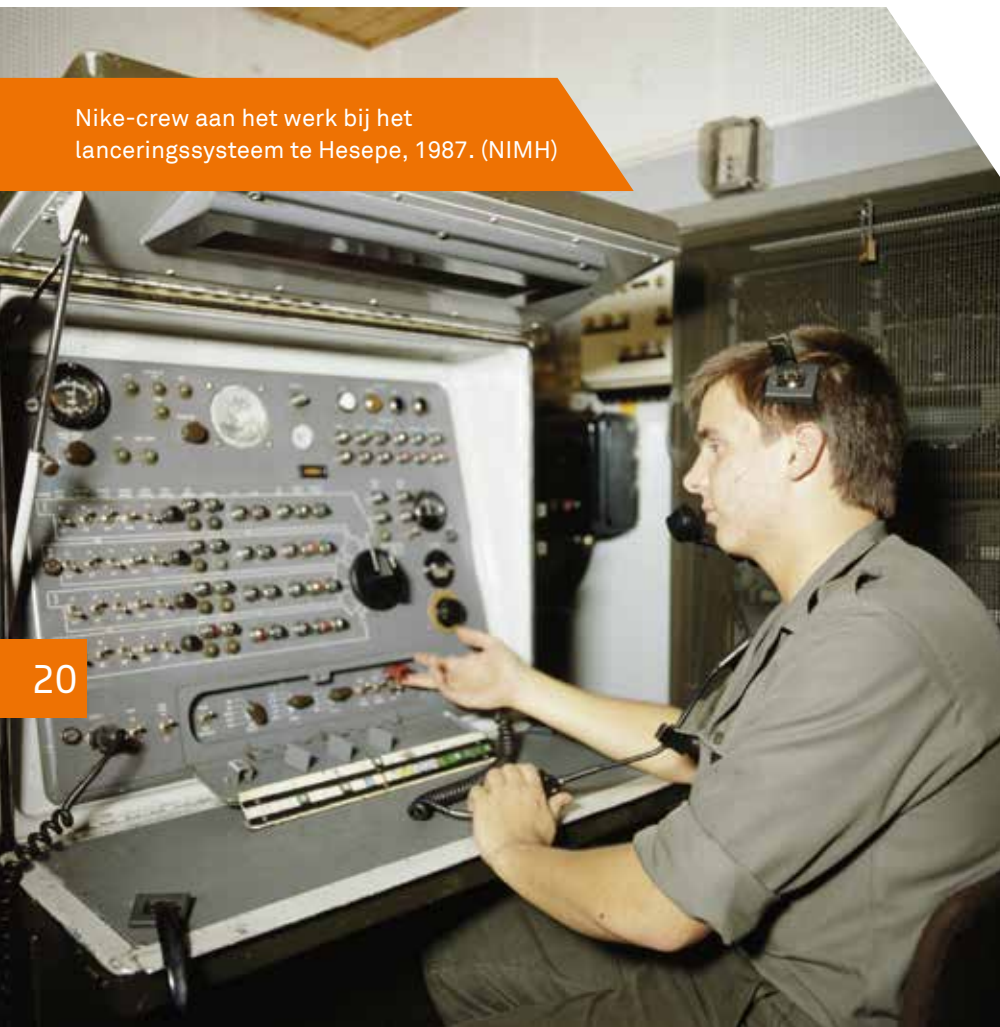
De onthulling van de naamsokkel. (NIMH)

● Mevrouw Versteegh tijdens een toespraak na de onthulling van de dienstplichtig soldaat J. Groneschild ontworpen sokkel met de naam haar man. (Foto: Fotosectie Koninklijke Luchtmacht Hesepe).

TWENTSCHE COURANT 2 sept. 1975

Nedersaksen bezwaar tegen de komst van de Nederlanders. De plannen moesten fluks bijgesteld worden: het Groepshoofdkwartier zou zich in Münster-Handorf vestigen, het vierde squadron in Borgholzhausen. Inmiddels was het medio 1959 en ging er nog geen spade de grond in, en dat terwijl de Amerikagangers al in november dat jaar zouden terugkeren. Toen in 1961 de eerste operationele stelling werd betrokken,

was de legering nog steeds niet gereed. Het personeel moest daarom tijdelijk elders gelegerd worden. Velen pendelden elk weekend naar Nederland omdat er geen plaats was voor gezinnen. Enkele getrouwde militairen vonden een andere oplossing en huurden een woning of een stacaravan in Duitsland. Pas in 1963 werden de eerste rijkswoningen voor het gehuwde personeel opgeleverd.

Nike-crew aan het werk bij het lanceringsysteem te Hesepe, 1987. (NIMH)

Te Hesepe kon wel het voorziene kampement worden gerealiseerd. Dit zou de thuisbasis worden voor de Groep Techniek en Materieel Geleide Wapens (GTMGW), die een depot- en onderhoudsfunctie had voor zowel de Nike als de verder naar het oosten gesitueerde Nederlandse Hawk groepen. In 1964 werd het kampement van GTMGW te Hesepe betrokken. Dit kampement bood tevens legering voor het dienstplichtig en inwonend personeel van het operationele 118 Squadron uit het naburige Vörden.

Fast forward naar 1975

In de Defensienota van 1974 werd een forse reductie aangekondigd, onder andere bij de geleide wapens. Van de inmiddels vijf groepen geleide wapens (1 en 2GGW uitgerust met de Nike, 3, 4 en 5GGW uitgerust met de Hawk) volgde voor 4GGW als eerste opheffing. 1 en 2GGW werden elk gehalveerd en met GTMGW samengevoegd in de nieuwe op te richten 12GGW. Het nieuwe hoofdkwartier van 12GGW werd gevestigd in het kampement te Hesepe. Op 15 mei 1975 werd deze nieuwe structuur van kracht.

Het toeval wilde dat generaal-majoor Willem Carel Johan Versteegh (1886-1975) in januari van dat jaar was overleden. Versteegh was een pionier van de Nederlandse militaire luchtvaart. Hij was, als een van de eerste Nederlandse militaire vliegers, in 1913 nauw betrokken bij de oprichting van de Luchtvaartafdeling van de Koninklijke Landmacht. Als commandant en hoofdinstrucuteur van de Vliegschool te Soesterberg leidde hij vervolgens vele generaties vliegers op. Nationaal en internationaal vergaarde hij faam met zijn 'Escadrille Versteegh', ook bekend als de 'vijf vingers aan één hand'. Dit team perfectioneerde het formatievliegen, waarmee vele internationale prijzen werden gewonnen. Na zijn 'ontslag-op-verzoek' in 1935 hield hij zich bezig met de ontwikkeling van de burgerluchtvaart in zijn geboorteland, Nederlands-Indië. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam hij weer onder de wapenen en was hij commandant van het 19e Transportsquadron van de Militaire Luchtvaart van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger,

dat vanuit Australië opereerde. Na de oorlog werd hij onderdirecteur bij de KLM.

De overdracht van het kampement te Hesepe aan 12GGW vormde een mooie gelegenheid deze luchtvaarpionier te eren. Op 12 mei 1975 stemde de Minister van Defensie in met het voorstel het kampement de naam "Willem Versteegh Kamp" te geven. Op 1 september van dat jaar onthulde mevrouw Versteegh de naamsokkel van het kampement. Vanaf dit moment stond het kampement te Hesepe, zeker bij de geleide wapen populatie, bekend als het WVK.

Het WVK

Het WVK vervulde niet alleen de rol van Groepshoofdkwartier en had niet alleen de normale kazernefuncties, het was ook één van de belangrijkste centra voor het sociale leven van de Nederlandse gemeenschap in West-Duitsland. Nederlandse tradities en

feestdagen werden over het algemeen in het buitenland nét wat intenser beleefd. Het WVK bood een goede locatie om samen te komen en aldaar Koninginnedag, Sinterklaas, Kerst en de 1-juli-viering (de verjaardag van de luchtmacht) uitbundig te vieren. De Special Service Shop, de winkel waar belastingvrije goederen konden worden aangeschaft, kon zich ook altijd in grote belangstelling van zowel militair personeel als hun gezinsleden verheugen. Daarnaast had de Militair Geneeskundige Dienst op het WVK ook de rol van huisarts en tandarts voor de gezinsleden van de Nederlandse militairen. Er hebben zelfs een aantal kinderen van Nederlands personeel daar het levenslicht aanschouwd.

Het WVK in Hesepe was echter geen heel lang leven beschoren. In 1982 werd bekend dat 12GGW zou worden opgeheven om personele en financiële ruimte te creëren voor de invoering van de Patriot, een nieuw grond-lucht geleide wapensysteem dat uiteindelijk zowel de Nike als de Hawk zou vervangen. Op 29 juli

1988 was het zover, het WVK moest de poorten sluiten. Het kampement werd overgenomen door de Duitse autoriteiten en gebruikt voor de opvang van 'Aussiedler' (etnische Duitsers uit Rusland) en later vluchtelingen.

De naam 'WVK' maakte vervolgens een snelle doorstart: het Groepslegeringskamp van 3GGW te Blomberg werd op 5 september 1988 hernoemd als het Willem Versteegh Kamp. Hierbij werd de naamsokkel onthuld door de zoon van generaal-majoor Versteegh. Maar ook 3GGW overleefde de Koude Oorlog niet: in 1994-1995 werden de laatste geleide wapen eenheden vanuit Duitsland teruggetrokken naar Nederland. In 1995 werd het WVK 2.0 gesloten en kreeg het kampement te Blomberg een bestemming als bedrijventerrein. Met in 1995 tevens de sluiting van het Groepslegeringskamp van 5GGW te Stolzenau was een einde gekomen aan 35 jaar aanwezigheid van de geleide wapen eenheden van de Koninklijke Luchtmacht in Duitsland en aan de vernoeming van een kampement aldaar naar generaal-majoor Versteegh.

Nike-raketten op de *launching area* te Hesepe, 1987. (NIMH)

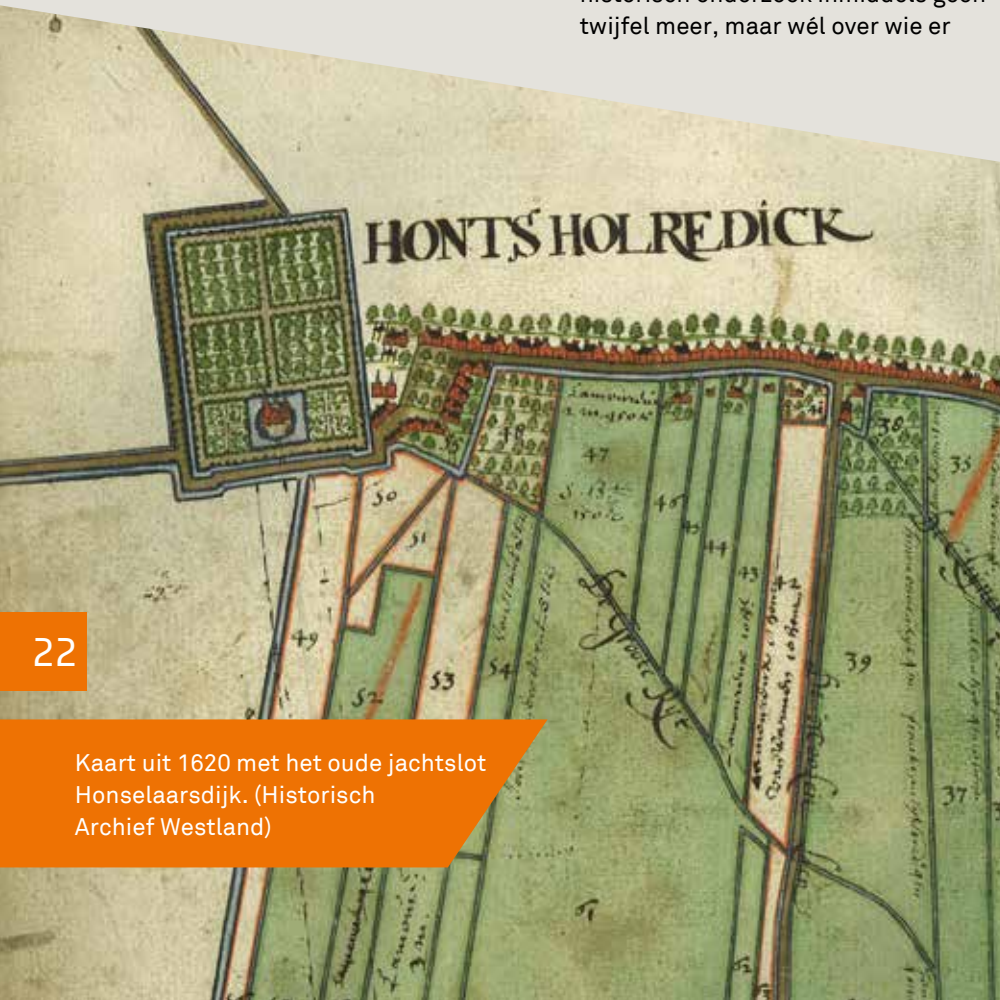
MANNEN IN HARNAS

DOOR JEROEN PUNT

Sinds 12 februari 2018 hangt er een bijzondere serie van 25 portretten in de Schatkamer van het Nationaal Militair Museum. In dat jaar was het exact 450 jaar geleden dat de Nederlandse Opstand uitbrak. Aangezien het NMM - nationaal gezien - de grootste collectie militaria op dit vlak beheert, was dit een reden om daar de nodige aandacht aan te besteden.

Naast een tentoonstelling over de jonge jaren van Willem van Oranje werd ook een bijzondere schilderijenreeks opgehangen. De officiersportretten hingen al decennia lang in het depot van het Mauritshuis. Het themajaar vormde een ideale aanleiding om de gehele serie voor

het eerst in tijden weer compleet te tonen. De kwaliteit en herkomst van deze schilderijen maakt hen zo uniek. Ze zijn namelijk één van de weinige overblijfselen van de ooit zo omvangrijke dynastieke verzameling van de familie Van Oranje-Nassau. Over de herkomst bestond door historisch onderzoek inmiddels geen twijfel meer, maar wél over wie er

Driekwartsharnas.
(NMM, inv.nr. 135668)

op de portretten afgebeeld stonden. Daarnaast was het onduidelijk voor welk lid van de familie Van Oranje-Nassau de reeks vervaardigd was. Voor het eerst werd niet vanuit een kunsthistorisch, maar juist vanuit een militair-historisch oogpunt naar de schilderijen gekeken. Daarbij werd specifiek aandacht geschonken aan de wapens en de wapenrustingen die de afgebeelde militairen droegen. De resultaten staan in dit artikel beschreven en zorgen ervoor dat een aantal vraagtekens kunnen worden weggenomen.

De opdrachtgever

De oudste vermelding van de schilderijen dateert uit een boedelinventaris uit 1707 van het buitenverblijf Huis Honselaarsdijk bij Naaldwijk: *Prins Frederick Hendrick met 26 officieren genombreert met 23*. Volgens deze beschrijving moet de complete reeks uit 27 schilderijen hebben bestaan en zijn alle portretten in de linker- of rechteronderhoek voorzien van het inventarisnummer 23. Dit betekent, dat er in de loop der eeuwen twee portretten uit de serie zijn verdwenen: één van prins Frederik Hendrik en één van een andere officier.

Het lijkt er dus op dat de portretten gedurende de 17e en 18e eeuw in

het Huis Honselaarsdijk hebben gehangen. De schilderijen hebben de naam 'Honselaarsdijkreeks' gekregen, dit ter onderscheid van andere portretten afkomstig uit het stadhoudelijk hof in Leeuwarden, die inmiddels te boek staan als de 'Leeuwardenreeks'. Huis Honselaarsdijk was van oorsprong een jachtslot en behoorde toe aan de graven van Aremborg. Aangezien zij tijdens de Nederlandse Opstand Spaansgezind bleven, werd er door de Staten-Generaal beslag gelegd op al hun bezittingen in de noordelijke Nederlanden. Het jachtslot werd tussen 1589-1609 tijdelijk ter beschikking gesteld aan prins Maurits. Met het ingaan van het Twaalfjarig Bestand in 1609 kreeg de adel weer de beschikking over zijn bezittingen in de vijandelijke gebieden. Dit gold ook voor de graaf van Aremborg, die hiervan profiteerde door al zijn goederen in de noordelijke Nederlanden te verkopen. De jonge prins Frederik Hendrik had interesse in het jachtslot en vele andere bezittingen in het Westland (Naaldwijk, Honselaarsdijk en Wateringen). De onderhandelingen startten in 1610 en twee jaar later was de aankoop van het jachtslot beklonken. De 28-jarige prins had

'Trekkerhandschoen'
waarbij de wijsvinger
is opengelaten. (detail
NMM, inv.nr. 0422)

Ritmeester Walraven IV van Brederode met een zeer lang radslotpistool. (NMM, inv.nr. 0438)

prins Frederik Hendrik moeten zijn. De wapens en wapenrustingen waarmee de officieren staan afgebeeld wijzen onomstotelijk in deze richting.

Vijf personen staan geportretteerd met een lang radslotpistool in de hand. Dit - in combinatie met de gedragen driekwartsharnassen en ernaast geposeerde mantelhelmen en wapenhandschoenen - geeft aan dat zij behoorden tot de fine fleur van de cavalerie, de zogeheten kurassiers. De kurassiers vormden de zware cavalerie van het Staatse leger. De schilderijen geven ook enkele mooie details weer, waar wij als onderzoekers nog weinig weet van hadden. Zo lijkt op het eerste gezicht de wijsvinger van de leren handschoen, die aan de binnenkant van de wapenhandschoen zat bevestigd, kapot te zijn. Deze heren lieten zich echter niet portretteren met een versleten wapenrusting. Het betreft hier een zogeheten 'trekkerhandschoen' waarbij met opzet de wijsvinger is opengelaten. Schieten met een wapenhandschoen kon betekenen dat dit deel van het harnas bleef hangen in de trekkerbeugel. Door deze aanpassing kon dit voorkomen worden en was men in staat met de blote wijsvinger te schieten.

Twee geportretteerden wijken qua uiterlijk sterk af van de kurassiers. Zij dragen een veel lichtere wapenrusting met een leren kolder, kuras, open helm en een karabijn. Deze twee personen waren dan ook geen kurassiers, maar de zogeheten *harquebusiers*: lichte cavalerie. Zij waren vernoemd naar de *harquebus*, een korte karabijn, die zij als hoofdwapen met zich mee droegen. In sommige eigentijdse bronnen worden ze ook wel *karabiniers* genoemd. De lichte cavalerie voerde verkenningen uit en was uitermate geschikt om de logistieke aanvoerlijnen van de vijand aan te vallen. Interessant aan deze twee *harquebusiers* is dat de één een wapenrusting in oude stijl draagt (ca. 1590-1620) en de ander de meest moderne wapenrusting van zijn tijd aan heeft. Het verschil is vooral goed te zien aan het type hoofddekseel. De één draagt een oude stormhoed en de andere de moderne 'zischägge'. Dit laatste helmtype was gebaseerd op de Turkse helm (de 'shishak') en

daarmee zijn eerste buitenverblijf in de nabijheid van Den Haag aangeschaft.

Lang is men ervan uitgegaan dat deze serie van 25 portretten in opdracht van prins Maurits van Oranje-Nassau was gemaakt. De geportretteerden zouden hoge officieren uit zijn leger zijn. De vervaardiger, Jan Antonisz van Ravesteyn, woonde in Den Haag en kreeg ook veel opdrachten vanuit het hof. Waarschijnlijk is de koppeling met prins Maurits gemaakt omdat Huis Honselaarsdijk enige tijd aan hem ter beschikking was gesteld. Aangezien in de eerste vermelding uit 1707 wordt gesproken van prins Frederik Hendrik en 26 officieren lijkt het logischer dat deze prins, en niet zijn broer Maurits, ooit opdracht heeft gegeven om zichzelf en zijn belangrijkste officieren te vereeuwigen.

Het merendeel van de portretten is voorzien van een productiejaar. Daaruit blijkt dat zij vervaardigd zijn

in de periode 1611-1624. Meer dan de helft van de schilderijen, maar liefst veertien van de 25, dateert uit de eerste twee jaren van de reeks (negen uit 1611 en vijf uit 1612). Slechts zes dateren uit de periode 1615-1624 en van vier schilderijen ontbreekt helaas een datering. Opvallend daarbij is dat de vervaardiging van de betreffende veertien portretten samenvalt met de onderhandelingen en de aanschaf van Huis Honselaarsdijk door prins Frederik Hendrik. Een dergelijke schilderijenreeks paste goed bij de statuur van de jonge prins als rijzende ster binnen het Staatse leger en vormde een perfecte wandvulling voor de muren van het pas verworven buitenverblijf.

De fine fleur van de cavalerie

De jonge prins werd in 1603 op 19-jarige leeftijd generaal van de ruitery. Als Frederik Hendrik de opdrachtgever van de reeks was, dan zouden de geportretteerden allen hoge cavalerieofficieren uit de kring rondom

kwam tijdens de Dertigjarige Oorlog met de Hongaarse en Kroatische lichte ruitery naar het westen. Later kreeg dit helmtype de benaming 'Hollandse pot'. Aangezien de Engelsen hun versie weer 'Engelse pot' noemden, wordt tegenwoordig de naam zischägge geprefereerd.

Afgaande op de wapenrustingen kunnen we dus concluderen dat de geportretteerden officieren van de zware en lichte cavalerie waren. Een ander argument om te veronderstellen dat het hier om cavalerieofficieren gaat, is het feit dat we van vier schilderijen weten wie erop afgebeeld staan. Hoewel van geen enkele geportretteerde een naamsvermelding op het schilderij aanwezig is, was bij vier personen identificatie mogelijk door de aanwezigheid van identieke portretten in andere collecties. Deze vier officieren vervulden allen in de periode 1611-1624 zeer hoge cavaleriefuncties onder prins Frederik Hendrik. Het zijn respectievelijk Daniël van Hertaing, Jan VIII van Nassau-Siegen, Walraven IV van Brederode en Nicolaas Schmelsing. Waarom de reeks in 1624 lijkt te stoppen is niet geheel duidelijk, maar er lijkt een verband te bestaan met de dood van prins Maurits in 1625. Frederik Hendrik volgt dan zijn broer als opperbevelhebber van het Staatse leger op en kan zijn aandacht niet meer richten op één specifiek legeronderdeel.

De schilderijen bevatten ook nog interessante details die - na verder onderzoek - mogelijk nieuwe identificaties kunnen opleveren. Zo blijkt één officier zijn rijkversierde rapier aan de rechterkant te dragen. Mogelijk is dit een aanwijzing dat deze persoon linkshandig was. Ook de kleuren van de pluimen op de helmen, de zogeheten 'panaches' zouden meer informatie kunnen opleveren. Verreweg de meeste officieren dragen een panache in oranjetinten. Vier hebben echter een witte en één een groene vederbos op hun helm. Bij de witte exemplaren bestaat er een vermoeden dat het hier gaat om vier Franse cavalerieofficieren die op kosten van de Franse koning binnen het Staatse leger dienden. Zij droegen net als alle andere officieren een oranje sjerp ten teken dat zij in het

Harquebusier met karabijn.
(NMM, inv.nr. 0415)

Staatse leger dienden. Met de witte panache eerden zij hun broodheer, de Franse koning. Dit lijkt te worden bevestigd door de versiering in de vorm van een Franse lelie op de broek van één van deze officieren.

Conclusie

Door de portrettenreeks vanuit een ander perspectief te bekijken, zijn er nieuwe inzichten over de schilderijen ontstaan. De reeks zal niet voor prins Maurits, maar diens broer Frederik Hendrik zijn vervaardigd. Zijn portret heeft oorspronkelijk deel uitgemaakt van de reeks. Het is niet duidelijk of dit schilderij nog bestaat en waar het momenteel verblijft. Het zou te herkennen moeten zijn aan het inventarisnummer 23 in de linker- of rechteronderhoek. De gehele reeks verbleef gedurende de 16e en 17e eeuw op Huis Honselaarsdijk bij Naaldwijk.

De geportretteerden zijn hoge cavalerieofficieren en afkomstig uit de kring rondom prins Frederik Hendrik. Dit is duidelijk af te lezen aan de

wapenrustingen op de schilderijen, waarbij bijna alle officieren afgebeeld zijn met het driekwartsharnas van de kurassiers. Slechts twee officieren wijken hiervan af en zijn uitgerust als harquebusiers.

De portrettenreeks is vervaardigd in de periode 1611-1624. Dit past bij de aanschaf van Huis Honselaarsdijk in de periode 1610-1612 door de jonge prins. Ook de datum van het laatste schilderij lijkt verklaarbaar, doordat Frederik Hendrik kort erna het opperbevelhebberschap van zijn overleden broer Maurits overneemt. Op het eerste gezicht lijkt de reeks te bestaan uit allemaal identieke portretten, nadere bestudering laat een ander beeld zien. Ieder portret is uniek en verder onderzoek naar de details zou ons mogelijk meer identificaties kunnen opleveren.

DE UNIFORMERING EN UITRUSTINGEN BIJ HET KNIL IN DE PERIODE 1911-1942

DOOR TRISTAN BROOS

In navolging van de koloniale legers, die rond de eeuwwisseling overstapten van uniformen in opvallende kleuren naar kaki of dril, verruilde het KNIL in 1911 het oude vertrouwde blauwe velduniform voor het grijsgroene. Hiermee werd het Indische leger op dit gebied leidend in Zuidoost-Azië. Buitenlandse koloniale legers gingen pas zo'n dertig jaar later over op groene uniformen. Naast de uniformering maakte ook de bijbehorende uitrusting van het KNIL een verandering door, die praktischer werd.

Voor wat betreft de uniformen en uitrusting had het KNIL niet alleen rekening te houden met klimatologische omstandigheden, maar ook met specifieke problemen met betrekking tot de verschillende etnische bevolkingsgroepen afkomstig uit het voormalige Nederlands-Indië. De lichaamsbouw van de militairen van de verschillende etnische afkomsten week namelijk sterk af van die van de Europeaan, waardoor uniform- en uitrustingsstukken qua maatvoering moesten worden aangepast.

Het KNIL bestond in de periode 1911-1936 gemiddeld uit zo'n 35.000 militairen. Hiervan bestond de infanterie, die het grootste deel daarvan vormde, behalve uit Europeanen uit Javanen, Ambonezen en Menadonezen. Het Indische leger verdeelde zijn inheemse niet-Europese militairen in twee groepen: Ambonezen en inlanders. De Ambonezen, de Menadonezen inclusief, vormden een kleine minderheid in

Een in grijsgroene Garoet B stof uitgevoerde kwartiermuts/pet van een subalterne officier gemaakt bij kleermakerij Arco. Dit model is vanaf 1937 tot en met 1942 in gebruik geweest. (NMM, inv.nrs. 054330, 056965)

vergelijking met de inlanders. Binnen de categorie inlanders waren de Javanen als etnische groep ver in de meerderheid.

Uniformen in een grijsgroene stof

In 1911 werd de in 1904 ingevoerde eenvoudige blauwe serge (wollen) jas en blauwe katoenen pantalon vervangen door een grijsgroen velduniform van katoen, linnen of soortgelijke stof. De belangrijkste reden om over te stappen naar een ander uniform was omdat de blauwe serge uniformstof nog steeds te warm was en teveel lichaamsvocht opnam, waardoor dit vaak moest worden gereinigd. Daarnaast viel het blauwe uniform teveel op in het terrein.

De linnen of katoenen stof die in 1911 bij het Indische leger was ingevoerd, werd vervaardigd in de Nederlandse textiel fabrieken en vanaf 1920 ook bij de strafgevangenis van Cheribon op Java. Het heette officieel grijsgroene stof. Als gevolg van de Eerste Wereldoorlog was er een wereldwijd nijpend tekort aan Duitse verfstoffen. Hierdoor kon er nauwelijks grijsgroene stof uit Nederland worden aangeleverd en moesten er in 1915 noodgedwongen duizenden meters stof in Japan worden besteld. De verfstoffen die voor de grijsgroene Japanse uniformstof werden gebruikt

waren van een slechte kwaliteit; na een paar wasbeurten was de stof al wit uitgeslagen. Aan het einde van de oorlog kwam de productie van de grijsgroene uniformstof in Nederland weer op gang. Vanaf 1934 werd geëxperimenteerd met andere uniformstoffen, waaruit de katoenen uniformstof Garoet B ontstond. Deze uniformstof werd hoofdzakelijk bij de Preanger Bont Weverij te Garoet en bij de strafgevangenis te Cheribon vervaardigd.

Een uitgaansuniform

Midden 1934 werd gestart met het nemen van proeven voor nieuw te ontwerpen uniformen. De aanleiding hiervoor vormden de bezwaren die kleefden aan het bestaande grijsgroene velduniform, tevens in gebruik als uitgaansuniform. Het bestaande grijsgroene velduniform was als uitgaansuniform minder praktisch en minder fraai.

Sinds de invoering van de grijsgroene uniformkleding in 1911 was er een enorm gemis aan een soortgelijk uitgaansuniform. De militair droeg zijn veldtenuue ook buiten diensttijd of moest een extra stel voor buiten de dienst aanschaffen. De nette uniformcombinatie die buiten de dienst werd gedragen, werd ook wel het kleine tenue c genoemd. Deze combinatie bestond uit een grijsgroene jas, een grijsgroene katoenen lange pantalon of een

lange grijsgroene rijbroek en een kwartiermuts/pet of bivakmuts. In de jaren twintig werd de lange grijsgroene rijbroek vervangen door een kort model.

In 1937 kwam er naast een geheel nieuw velduniform eindelijk ook een apart uitgaanstenuue. Dit uitgaanstenuue was in wezen een meer sierlijke en fraaie voortzetting van het uniformmodel 1911 met de aanpassingen van 1925, maar dan uitgevoerd in Garoet B stof.

Lichaamsbouw

Nederlands-Indië bestond uit verschillende volkeren met een verschillende lichaamsbouw. Het kleden en uitrusten van de KNIL-militairen van verschillende etnische afkomsten verliep daarom geleidelijk, en ging gepaard met proefnemingen en het verrichten van metingen. Twee sprekende voorbeelden betreffen het gasmasker en het schoeisel voorzien van sokken. Vanwege de verschillende gezichtsafmetingen was het gasmasker niet bij eenieder gasdicht afgesloten. Om die reden werd bij het KNIL in 1940 een nieuw type gasmasker ingevoerd die ook op de zogenaamde 'moeilijke gezichten' van de verschillende etniciteiten, zorg droeg voor een gasdichte afsluiting. Dit betrof een universeel exemplaar, die het type moest vervangen uit 1930, dat uit verschillende tailles bestond.

De meeste verschillende etnische bevolkingsgroepen binnen het Indische leger, waarvan de grootste groep uit Javanen bestond, liepen nog op blote voeten.

Alleen binnen het Korps Marechaussee van Atjeh, een elite-eenheid binnen het KNIL die overal moest kunnen komen, kregen de Javaanse soldaten vanaf de oprichting in 1890 vrijwel meteen schoenen. Ambonezen, inclusief onder andere Menadonezen, waren daarentegen vanaf het midden van de 19e eeuw reeds voorzien van schoenen.

In de praktijk bleek dat voeten bij velddiensten wel degelijk werden stuk gelopen. Dit zorgde voor voetwonden en bijgevolg een daling van de gevechtswaarde. Door uitgebreide proefnemingen met schoenen en sokken in 1889 werd echter al snel duidelijk dat de smalle Europese modellen niet geschikt waren voor de

brede voeten van inheemse soldaten. Door voetmetingen, het vervaardigen van nieuwe leesten en proefnemingen werd de problematiek met de legerschoen geleidelijk opgelost. Vanaf 1903 mochten inheemse militairen die bij de troepen te velde waren ingedeeld schoenen dragen. Door deze bepaling waren voortaan alle militairen te velde van schoenen voorzien. Vijf jaar later, in 1908, werd bij Koninklijk Besluit vastgesteld dat alle militairen beneden de rang van adjudant-onderofficier werden voorzien van zeildoekse schoenen. Hieronder vielen ook de inheemse militairen, alleen duurde het pas tot 1914 voordat zij allen ook daadwerkelijk van het schoeisel waren voorzien.

Besluit

Binnen het Indische leger werden diverse proeven genomen met grijsgroene uniformen en verschillende uitrustingsstukken. Hoofddeksels,

rangonderscheidingstekens en uitrustingsstukken veranderden hierdoor gaandeweg. Zo stapte de luchtvaartafdeling in 1926 over van een grijsgroen naar een donker kaki uniform. Over de KNIL uniformering en uitrustingen in deze periode valt veel meer te vertellen. Recentelijk is echter weinig over dit onderwerp geschreven en overzichtswerken bestaan al helemaal niet. In december van dit jaar verschijnt van mijn hand bij uitgeverij Walburg Pers een uitgebreide studie over de grijsgroene uniformering en uitrustingen van het KNIL. Dit boek wil in genoemde leemte voorzien en bestudeert de jaren 1911-1942, dus tot de Japanse inval.

Deze bijdrage is gebaseerd op: Tristan Broos, *Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, Geschiedenis, uniformering en uitrustingen 1911-1942* (Zutphen, uitgeverij Walburg Pers, december 2019).

Plaat XIX uit het KNIL kledingvoorschrift 1941 deel 1 laat het grijsgroene (uitgaans) uniform model 1937 zien uitgevoerd in katoenen Garoet B stof. Figuur 2 tot en met 4 laten een kapitein zien die de grijsgroene jas met pantalon en rijbroek draagt. De uniformcombinatie van de figuren 2 tot en met 4 wordt ook wel het kleine tenue c genoemd. Figuur 1 toont de bronzen knoop met leeuwmotief voor de grijsgroene jas en de regenjas. (NMM, inv.nr. 00002046_019)

GRJSGROENE UNIFORM:

Plaat XIX.

Fig. 1.

Bronzen knoop voor de grijs-groene jas en regenjas.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

AGENDA

OKTOBER

Vanaf 18 oktober:

75 jaar Vrouwen in de Krijgsmacht

In 1944 gingen, met de oprichting van het Vrouwenkorps-KNIL en het Vrouwen Hulpkorps (VHK), officieel de eerste vrouwen aan de slag bij Defensie. Dit 75-jarig jubileum wordt door het NMM gevierd met een tentoonstelling.

NOVEMBER

2 november:

Vriendendag in het NMM

DECEMBER

21 december t/m 5 januari:

Stay Safe

In samenwerking met het Ministerie van Defensie en het Veteraneninstituut vraagt het NMM aandacht voor militairen op missie. Kinderen (en volwassenen) kunnen een kerstkaart maken, kleuren of schrijven om hen een hart onder de riem te steken.

FEBRUARI

Vanaf 14 februari:

Hij of Ik

Voor de bevrijding van Europa is 75 jaar geleden een bittere strijd gevoerd. Met de tentoonstelling 'Hij of Ik' staat het NMM in 2020 stil bij deze strijd. Door de ogen van Léo, een Canadees, en Hans, een Duitser, beleef je in de tentoonstelling vanuit persoonlijk perspectief de bevrijding van Nederland.

VRIJWILLIGER IN HET NMM

DOOR COR BISSCHOPS

Mijn kennismaking met de krijgsmacht was in 1967 de 'uitnodiging' om in Delft naar de keuring te komen. Medio 1968 kreeg ik mijn oproep om me in november (lichting 68/6) te melden in Ede bij de VbdD (oftewel Verbindingsdienst) van de Koninklijke Landmacht. Na uiteindelijk mijn sergeantsopleiding te hebben volbracht, heb ik mijn parate tijd doorgebracht bij de toenmalige Inspectie Verbindingsdienst bij het onderdeel beveiliging telexnetwerk in de Nieuwe Frederikkazerne in Den Haag. Dat kwam mij als geboren en getogen Hagenees mooi uit!

Nadat ik afzwaaide (ik wilde, al werd het wel gevraagd, geen kort verband vrijwilliger worden), heb ik mijn HTS-studie Elektrotechniek opgepakt. Na mijn afstuderen heb ik ruim 27 jaar bij PTT (later dus KPN)

gewerkt, met name in de vastgoed- en facilitaire sector. Vervolgens heb ik nog zo'n 12 jaar, via een opleidings- en adviesbureau, als adviseur en trainer gewerkt (landelijk) in de woningcorporatiesector op het vlak van vastgoedonderhoud, proces- en kwaliteitsmanagement en veiligheidszorg (VCA).

Toen ik 67 werd, vond ik het wel genoeg en ben ik me gaan oriënteren op vrijwilligerswerk en op een 'leuke sport'. De sport werd golfen, wat ik ook nog eens samen met mijn echtgenote doe. Daarnaast werkte ik binnen mijn golfclub (de Nieuwegeinse Golf Club, ofwel NGC) als vrijwillig marshal: gastheer en toezichthouder op de golfbaan. Tegenwoordig ben ik daarnaast ook nog eens de 'hoofd marshal', oftewel planner en aanstuurder van zo'n 26 marshals.

Voor ons museum organiseer ik jaarlijks (ergens in september) een onderling golfwedstrijdje over 9 holes bij de NGC, dit doe ik dit jaar voor de 3e keer. Inzet is een te winnen wisseltrofee. De golfende vrijwilligers (en hun golfende wederhelften) zijn iedere keer weer enthousiast over ons wedstrijdje. Tot nu toe hebben, alhoewel daartoe uitgenodigd, geen leden van de vaste staf deelgenomen; hopelijk gaat dat toch nog eens gebeuren.

Ja, en dan ons museum! Begin 2015 bezocht ik het, net geopende, NMM. Ik was al direct onder de indruk van de sfeer en de stijl van het museum en van degenen die er als vrijwilliger werkten. Ik had nog tijd over voor meer vrijwilligerswerk en het contact met Douwe Minkema was al snel gelegd, waarna ik eind april/begin mei 2015 kon starten als vrijwilliger-gastheer.

In de loop der jaren heb ik in het museum nog wat persoonlijke ontwikkelingen doorgemaakt. Zo ben ik sinds begin 2016 rondleider. Tijdens de Willem van Oranje tentoonstelling heb ik ook daar een aantal rondleidingen gegeven en heb ik, als museumdocent, voor het basis- en voortgezet onderwijs museumlessen verzorgd.

Het gevoel over het museum en de collega's, dat mij toentertijd trof, is niet veranderd. Integendeel! Op een prettige manier omgaan met bezoekers (volwassenen, maar zeker ook kinderen) en collega's is mijn lust en leven tijdens mijn diensten. En dat loopt ook nog eens parallel met mijn marshal-werk op de golfclub: ook daar gaat het om de prettige (maar ook corrigerende) omgang met leden en gastspelers. Ik hoop deze leuke vrijwilligersactiviteiten nog jaren vol te kunnen houden – het plezier is er in ieder geval nog steeds.

NIEUWE BERGING VOOR DE BLANKE WAPENS

DOOR ARCO SETON

Achter de schermen in het depot gebeurt er van alles. Zo wordt er bijvoorbeeld gewerkt aan het verbeteren van de berging van de verschillende deelcollecties, een van de speerpunten uit ons collectieplan. Op dit moment (september 2019) wordt gewerkt aan de afronding van de berging van de collectie blanke wapens. Onder blanke wapens worden verstaan de slag- en stootwapens waaronder zwaarden, sabels, degens, dolken en bajonetten. Het NMM heeft daarvan een bijzondere collectie van meer dan 6000 stuks, grofweg daterend van de Romeinse tijd tot heden. Deze lagen tot voor kort geseald opgeslagen in houten pallets in de ruimte met palletstellingen en waren zodoende nauwelijks raadpleegbaar. Omdat zowel de opslagmethode als de opslagplaats niet goed waren, is besloten de hele collectie onder te brengen in het depot kleine middelen. Hier is een beter museaal binnenklimaat. Daarbij stonden we voor de uitdaging om de grote aantallen wapens in te passen in de bestaande rolstellingen. Die ruimte werd gevonden door de sabels te plaatsen in de lengterichting in kasten van 1.75m diep.

In samenwerking met de firma Bruynzeel zijn er foamplaten van 40 mm dik gemaakt met ingesneden groeven, waardoor de wapens er met het gevest naar buiten in konden worden geplaatst. Daarvoor zijn ook de legborden aangepast. Door ze naast elkaar te leggen konden grote aantallen boven elkaar in de kast worden geplaatst. Bij de plaatsing werden ze gesorteerd op soort, type en op chronologische volgorde. Een team van conservatoren en behoudsmedewerkers heeft zich de afgelopen maanden ingezet om alle wapens te plaats een plek te geven. Daarbij zijn alle objecten voorzien van een barcodelabel met foto en vervolgens gescand. Het resultaat mag er wezen. Naast de blanke wapens zijn ook nieuwe opbergmethoden ontwikkeld voor de handvuurwapens, munitie en foto's. Komende jaren staat een nieuwe berging van de vliegtuigonderdelen, gasmaskers, en vlaggen en vaandels op de planning. We zijn er dus nog wel even zoet mee.

De oude opslagmethode

Blanke wapens in de opslag van het NMM

Nieuwe vrienden

R. van Doorn
J. Lakenman
J. Brouwer
J.N. Luikinga
D. Slagter
J.C.J.E. Majoor
A.J. Vreugdenhil
P. Dirksen
J.C. Huijsman
B. Vergeer
L. Vergeer
R. Jong, de
P. Elders
A. Polman
E. Bruin, de
C. Sommers
E. Praag, van
M.H.G. van Dulm
R.W. Stapel
A. Petersen
J.H.W. Jansen
A. Meijburg
W. Hoogendoorn

C. Tabak
P.H.T. Tolsma
B.T. Klop
P. Koenders
P. Boone
W. Korver
R. Rijksen
P. Spierenburg
S. Houwer
D. Berendse
W.P.J. Wortel
N.A.P.
Warmenhoven
W. van Gerven
M. Korting

Ook vriend worden?

Zie www.vriendennmm.nl

Uw vriendschap wordt beloond

met dit magazine en gratis
toegang tot ons museum
en uitnodigingen voor
vriendendagen en
vernissages.

Colofon

Magazine verschijnt
driemaal per jaar

Redactie

Arthur van Beveren
Willem Bogaard
Rink Gercama
Caroline Schoofs
Louis Sloos
Erwin Vonk

Vormgeving

NIVO design, Delfgauw

Drukwerk

NIVO print, Delfgauw

Uitgever

Stichting Vrienden van het
Nationaal Militair Museum

Secretariaat

Stichting Vrienden NMM
Postbus 6, 3760 AA Soest
Tel: (085) 0036013

e-mail:

secretariaatvrienden@nmm.nl

website:

www.vriendennmm.nl

Chef de Bureau Vrienden

Richard Budél